

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ

τῆς Διασπορᾶς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς

(16^{ος}-19^{ος} αἰ.)

Κ. Σπ. Στάικος
Τ. Ε. Σκλαβενίτης

ΗΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ θησαυρίζει ἓνα πλούσιο καὶ μοναδικό βιβλιο-λογικό ὑλικό, πού ἀντιπροσωπεύει τίς ἐκδοτικές καὶ τυπογραφικές δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς, ἀπό τόν 16^ο ὡς τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰώνα. Δηλαδή, ἐκδόσεις πού κυκλοφόρησαν μέ στόχο νά ὑποστηρίξουν ποικιλότροπα τίς πνευματικές καὶ θρησκευτικές ἀνάγκες τοῦ Γένους, καί οἱ ὁποῖες ὀλοκληρώθηκαν ἀπό Ἑλληνες, πού ἐνεργοῦσαν ἄλλοτε ὡς ἐκδότες-τυπογράφοι καί ἄλλοτε ὡς ἐπιχειρηματίες.

Τά ἑλληνικά τυπογραφεῖα στήν Ἰταλία (15^{ος}-16^{ος} αἰ.)

Ἡ δραστηριότητα αὐτή ἀναπτύχθηκε ἀρχικά στή Βενετία καί στή Ρώμη, ἐξαπλώθηκε στήν Ἰσπανία καί στήν Ἀγγλία, καί ἀπό τά χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, μέ ἐπίκεντρο τή Βιέννη πλέον, ἐπεκτάθηκε στή Λιψία, τό Βουκουρέστι, τό Ἰάσιο, στήν Τεργέστη, ὡς καί τή Μόσχα καί τήν Πετρούπολη. Τά βιβλία αὐτά προέρχονται, κυρίως, ἀπό τή συλλογή τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου, ὁ ὁποῖος καί εἶχε ὀραματιστεῖ τή σύνταξη μιᾶς Ἑθνικῆς Βιβλιογραφίας μέ γνώμονα τήν ἐκδοτική καί τυπογραφική δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ προσωπική του συλλογή, πού συγκροτήθηκε στό Παρίσι κυρίως, περιῆλθε στήν κατοχή τοῦ Γεώργιου Μπαλατατζῆ, ἀπό τόν ὁποῖο τήν ἀγόρασε τό

ἑλληνικό κράτος γιά τήν Ἑθνική Βιβλιοθήκη.

Τά βιβλία τῆς συλλογῆς αὐτῆς διακρίνονται γιά τόν ἰδιαίτερο βιβλιοφιλικό τους χαρακτήρα: περίτεχνες σταχώσεις, ἀξάκριστα, τυπωμένα σέ χαρτί μεγάλου σχήματος, μικρογραφημένα πρωτογράμματα καί σελίδες τίτλου, καί ἄλλα διακριτικά ἐνδεικτικά τῶν ἰδιαίτερων ἐνδιαφερόντων τῶν ἐκάστοτε κητόρων.

Μολονότι ἑλληνικά βιβλία ἄρχισαν νά τυπώνονται στήν Ἰταλία, μόλις πέντε χρόνια μετά τήν εἰσαγωγή τῆς τυπογραφικῆς τέχνης στόν ἰταλικό χῶρο, δηλαδή γύρω στό 1469, οἱ Ἑλληνες ἄρχισαν νά ἐξασκοῦν τήν τέχνη τῆς ἐκτύπωσης μέ κινητά μεταλλικά στοιχεῖα ἀπό τό 1476. Τότε, δηλαδή, πού ὁ Δημήτριος Δαμιλᾶς ἀπό τήν Κρήτη τύπωσε (στό Μιλάνο τό 1476) σέ συνεργασία μέ τόν Dionigi Raḡanidino τύπωσε τό πρῶτο ἀποκλειστικά ἑλληνικό καί χρονολογημένο βιβλίο: τήν Ἐπιτομή τῶν ὀκτώ τοῦ λόγου μερῶν, τοῦ Κωνσταντίνου Λάσκαρη.

Ὡς καί τό 1500, ἐποχή πού ὀροθετεῖ τήν ἀρχε-τυπία, τυπώθηκαν τουλάχιστον ὀγδόντα ἑλληνικά βιβλία (συχνά μέ παράλληλη λατινική μετάφραση), τά ὁποῖα ἐκδόθηκαν ἀπό διάσημα τυπογραφικά κέντρα ἀλλά καί ἀπό πλανόδιους τυπογράφους καί κυκλοφόρησαν στίς ἐξῆς πόλεις: Πάρμα, Βισσέντζα, Μιλάνο, Βενετία, Μπρέσια, Ρήγιο τῆς Αἰμιλίας, Φλωρεντία καί Deventer τῆς Ὁλλανδίας.

Τά δύο πρῶτα ἑλληνικῆς ἰδιοκτησίας τυπογραφεῖα συγκροτήθηκαν στή Βενετία, μέ διαφορετικό ἐκδοτικό προσανατολισμό τό καθένα. Τό πρῶτο ἰδρύθηκε ἀπό τούς Κρητικούς,

Λαόνικο καί Ἀλέξανδρο ἀπό τόν Χάνδακα, τό 1486, μέ σκοπό νά τυπώνει ἑλληνικά βιβλία γιά τό μαθητικό ἑλληνικό κοινό. Οἱ δύο Κρητικοί, προερχόμενοι ἀπό μία περιοχὴ πού γίνονταν αἰσθητὰ περισσότερο ἀπό ὅποιοδήποτε ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος τὰ ἀναγεννησιακά μηνύματα, διέβλεψαν ὅτι ἡ κυκλοφορία ἐντύπων μέ σκοπό νά διατηρηθεῖ ζωντανή ἡ ἑλληνική γλῶσσα καί ἡ ὀρθόδοξη πίστη ἦταν ἐπιβεβλημένη. Ὡστόσο, ἡ ἔλλειψη ὀργάνωσης στή διακίνηση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου διέκοψε ἀπότομα τήν πρωτοβουλία τους, ἡ ὁποία περιορίστηκε στήν ἔκδοση τῆς *Βατραχομουμαχίας* καί τοῦ *Ψαλτηρίου*.

Τό δεύτερο τυπογραφεῖο συγκροτήθηκε καί πάλι ἀπό δύο Κρητικούς, τόν Νικόλαο Βλαστό καί τόν Ζαχαρία Καλλιέργη. Ὁ τυπογραφικός τους οἶκος ἦταν ἐπανδρωμένος ἀπό τούς ἐξοχότερους Ἑλληνες ἐκπροσώπους τῶν γραμματῶν πού διέτριβαν τότε στή Βενετία, λειτούργησε γιά δύο περίπου χρόνια, ἀπό τό 1499 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1500, καί κυκλοφόρησε τέσσερις ἐκδόσεις ἰδιαίτερα καλαίσθητες, μέ πρώτη τό *Μέγα Ἑτυμολογικόν*.

Μέ τό γύρισμα τοῦ αἰώνα, ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1500, καί ἐνῶ ἡ ἑλληνική τυπογραφία ἄρχισε νά ἐξαπλώνεται ταχύτατα πρὸς τόν Βορρά μέ στόχο νά ἐξυπηρετήσῃ τὰ οὐμανιστικά ἐνδιαφέροντα, οἱ Ἑλληνες ἐκδότες καί τυπογράφοι ἀναζητοῦσαν πόρους γιά νά ἐδραιώσουν τήν παραγωγή ἑλληνικῶν βιβλίων γιά τόν διάσπαρτο ἑλληνισμό. Οἱ πρῶτες προσπάθειες πρὸς αὐτὴ τήν κατεύθυνση ὀφείλονται στόν Ζαχαρία Καλλιέργη –πραγματοποιήθηκαν ἀρχικά στή Βενετία, τό 1509, καί στή συνέχεια στή Ρώμη, (1515-1523) – ἀλλά καί στόν Ἰανό Λάσκαρη (Ρώμη 1517-1520). Μολονότι καμία ἀπό τίς πρωτοβουλίες αὐτές, τελικά, δέν καρποφόρησε, οἱ Κρητικοί λόγιοι καί τυπογράφοι προσδιόρισαν τόν χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου καί τή θεματική του.

Ἀπὸ τῆ δεύτερης δεκαετίας τοῦ 16^{ου} αἰώνα καί

πιό συγκεκριμένα ἀπὸ τό 1521, ἡ τύχη τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου θά περάσει στά χέρια τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη, ἐμπόρου ἀπὸ τήν Πάτρα, ὁ ὁποῖος ἔθεσε τὰ θεμέλια τῶν ἑλληνικῶν ἐκδοτικῶν κέντρων στή Βενετία. Παρ' ὅλο πού ὁ ἴδιος δέν εἶχε λόγια ἢ τυπογραφικά ἐνδιαφέροντα, συνεργάστηκε μέ Ἰταλούς τυπογράφους, γνώστες τῆς ἑλληνικῆς τυποθεσίας, καί «χάραξε» ἕναν ἐκδοτικό χάρτη πού γιά αἰῶνες τροφοδότησε καί ὑποστήριξε τό ἔργο ὄλων ὄσων ἀσχολήθηκαν μέ τήν πνευματική καλλιέργεια τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς.

Ἔτσι, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 16^{ου} αἰώνα, στή Βενετία, τὴ Φλωρεντία καί τὴ Ρώμη, ἰταλικοὶ ἐκδοτικοὶ οἴκοι καί «πλανόδιοι» τυπογράφοι θά προσανατολίσουν τὰ ἐνδιαφέροντά τους τόσο στήν ἔκδοση ἑλληνικῶν βιβλίων γιά τό οὐμανιστικό κοινό, ὅσο καί στήν κάλυψη τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ νεοελληνισμοῦ (κοσμικῶν καί θρησκευτικῶν). Παράλληλα, Ἑλληνες λόγιοι καί τυπογράφοι θά πλαισιώσουν τὰ κέντρα αὐτά, ἄλλοτε συνεταιριζόμενοι γιά τὴν ὀλοκλήρωση συγκεκριμένων ἐκδοτικῶν προγραμμάτων καί ἄλλοτε ἐργαζόμενοι ὡς ἀπλοὶ ἐπιμελητές καί διορθωτές.

Ἀνάμεσα σέ αὐτοὺς διακρίθηκαν: ὁ Damiano di santa Maria (κληρονόμος τοῦ οἴκου τοῦ Κουνάδη), οἱ ἀδελφοὶ da Sabio, ὁ Christoforo Zanetti καί οἱ διάδοχοί του καί ὁ Antonio Pinelli, οἱ ὁποῖοι ἀσχολήθηκαν, κυρίως, μέ ἐκδόσεις πού προορίζονταν γιά τούς Ἑλληνες τῆς Διασπορᾶς· ἐνῶ οἱ οἴκοι τῶν: Sessa, Giunti καί Fatti προώθησαν, κυρίως, ἑλληνικά βιβλία γιά τίς οὐμανιστικὲς σπουδὲς καί τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ καλλιεργημένου κοινοῦ. Αὐτόνομα καί κατεξοχὴν ἑλληνικά ἐκδοτικά κέντρα κατὰ τόν 16^ο αἰώνα, ἰδρύθηκαν ἀπὸ Ἑλληνες μόνο στή Βενετία: ἀπὸ τόν Νικόλαο Σοφιανό καί τούς ἐταίρους του, ἀπὸ τόν Ἀλέξιο Ραρτοῦρο, ἀπὸ τὴν κοινοπραξία τῶν Βάλερι καί Μαρμαρέτου καί τέλος ἀπὸ τόν Ἀντώνιο Βεργῆ.

Κ. Σπ. Στάικος

Τά ελληνικά τυπογραφεία στή Βενετία

Ἡ μεγάλη παράδοση τῆς τυπογραφίας στή Βενετία ἐνσωμάτωσε τό ἑλληνικό ἐπιχειρηματικό καί ἐργατοτεχνικό δυναμικό πού δημιουργήθηκε τόν 15^ο καί 16^ο αἰώνα σέ τυπογραφικές ἐπιχειρήσεις μικτές, ἑλληνοβενετικές ἢ ἀμιγῆς ἑλληνικές, πού ἐξυπηρέτησαν τίς ἀνάγκες τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς γιά βιβλία, διέδωσαν τό βιβλίο καί δημιούργησαν «ἀγορές» τίς ὁποῖες μπόρεσαν νά καλύψουν μέ τά ἐμπορικά δίκτυα καί τούς ἀνταποκριτές τους. Οἱ ἀμιγῆς ἑλληνικές τυπογραφικές ἐπιχειρήσεις ἐξαφανίζονται ἀπό τό 1597 ὡς τό 1669. Τό κενό θά καλύψουν τά βενετικά τυπογραφεία, κυρίως τῶν Pinelli καί τῶν Giuliani.

Ἡ ἴδρυση τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφείων στή Βενετία (Γλυκῆς 1670, Σάρος 1686) συμπίπτει μέ τήν ἀνθιση τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας στή Βενετία, πού ἐκφράζεται καί δημογραφικά, ἀφοῦ ξεπερνᾷ τούς 10.000 κατοίκους, ὅταν ὅλη ἡ πόλη εἶχε πληθυσμό περίπου 140.000. Βρισκόμαστε σέ μία περίοδο πού ἡ Βενετία βαδίζει στήν παρακμή καί οἱ μεγάλες της ἐπιδόσεις στήν παραγωγή τοῦ βιβλίου βρίσκονται σέ κρίση· ἀντίθετα τά ἑλληνικά τυπογραφεία ἀκμάζουν. Τό τυπογραφεῖο τοῦ Γλυκῆ θά συνεχίσει, ὡς τά μέσα τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ἐνῶ τό τυπογραφεῖο τοῦ Σάρου θά περάσει στίς ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰώνα στόν βενετό Bortoli καί θά συνεχίζει μέ καλές ἐπιδόσεις ὡς τό 1788, ἀφήνοντας ὅμως χῶρο γιά νά δημιουργηθεῖ καί τό τυπογραφεῖο τοῦ Θεοδοσίου (1755-1820).

Ἡ πτώση τῆς Βενετίας καί οἱ πολιτικές της περιπέτειες στό 19^ο αἰ. καί ἡ παρακμή τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας δέν θά ἐξαφανίσουν τήν παράδοση καί τήν τεχνογνωσία: τά λειτουργικά βιβλία, μέ τίς «κλασικές» ἐρυθροτυπίες, θά τυπώνονται στά τυπογραφεία τοῦ «Φοῖνικα»

καί τοῦ «Ἁγίου Γεωργίου» πού «διαδέχθηκαν» τά μεγάλα ἑλληνικά τυπογραφεία, ὡς τό τέλος τοῦ 19^{ου} αἰώνα.

Τά ελληνικά τυπογραφεία στήν Εὐρώπη

Δύο ἑλληνικά τυπογραφεία θά ὀργανωθοῦν στή Βιέννη τήν τελευταία δεκαετία τοῦ 18^{ου} αἰ., ὅταν οἱ παροικίες τῶν Ἑλλήνων στήν Αὐστρουγγαρία θά ἔχουν πυκνώσει, ἐξαιτίας τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν, πού ἔχουν δημιουργηθεῖ ὕστερα ἀπό τή συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (1718) καί τῶν ἐμπορικῶν προνομίων πού παραχώρησε ἡ Τουρκία.

Δεκάδες ἑλληνικά βιβλία τυπώνονται στή Βιέννη ἀπό τό 1757, τάση πού ἐνισχύεται ὕστερα καί ἀπό τό αὐτοκρατορικό διάταγμα τοῦ 1781, μέ τό ὁποῖο διευκολύνθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τυπογραφίας. Ὁ χάρτης μέ τά κέντρα παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀλλάζει καί καθώς συνδυάζεται μέ τή διάδοση νεωτερικῶν ἰδεῶν δημιουργεῖ νέους τύπους τυπογράφων-ἐκδοτῶν-ἐπιχειρηματιῶν, πού μετέχουν στή συγγραφή, τή μετάφραση ἢ τήν ἐπιλογή τῶν βιβλίων πού ἐκδίδουν.

Ὁ Γεώργιος Βεντότης ἰδρύει τυπογραφεῖο στή Βιέννη τό 1791 καί οἱ ἀδελφοί Μαρκίδες Πούλιου ἀναλαμβάνουν τό 1792 τό τυπογραφεῖο Baumeister γιά νά τό διατηρήσουν ὡς τήν ἐκδιώξή τους ἀπό τούς αὐστριακούς μέ τήν κατηγορία τῆς συνεργασίας μέ τόν Ρήγα Βελεστινλή.

Στή Ρώμη, στή Βιέννη, στήν Τεργέστη, στή Λειψία, στή Βούδα, στήν Πέστη καί στό Παρίσι, ἀλλά καί σέ ἄλλες πόλεις τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ρωσίας (Μόσχα, Πετροῦπολη), τό ἑλληνικό βιβλίο θά ὑπηρετηθεῖ ἀπό τούς ξένους τυπογράφους, πού ἐκτελοῦν συνήθως παραγγελίες συγγραφέων καί χορηγῶν.

Τά ελληνικά τυπογραφεία στήν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή

Οἱ προσπάθειες γιά τήν ἴδρυση τυπογραφείων καί ὄχι ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή συνδέεται κυρίως μέ θρησκευτικούς σκοπούς: τυπώνονται βιβλία δογματικά καί κατηχητικά, γιά νά στηρίξουν τήν πίστη τῶν χριστιανῶν, ἀλλά καί ἀντιρρητικά γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπιθέσεις τῶν ἑτεροδόξων, καθολικῶν καί καλβινιστῶν.

Τό τυπογραφεῖο τοῦ Νικόδημου Μεταξᾶ στήν Κωνσταντινούπολη (1627) ἰδρύθηκε γιά νά ὑπηρετήσει τά σχέδια τοῦ πατριάρχου Κύριλλου Λούκαρη γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν καθολικῶν.

Τά τυπογραφεία στή Μολδοβλαχία (τέλη 17^{ου} - ἀρχές 18^{ου} αἰ.) ἰδρύονται μέ πρωτοβουλία τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων γιά νά στηρίξουν τίς ὀρθόδοξες ἱεραποστολές στό ἔργο τους ἔναντι τῶν ἑτεροδόξων· πρὸς τό τέλος τοῦ 18^{ου} αἰ. καί τό 19^ο αἰ. τά τυπογραφεία τῆς Μολδοβλαχίας θά τυπώσουν καί βιβλία κοσμικά στήν ὑπηρεσία τῆς ἐκπαίδευσης, τῶν κοινοτήτων καί τῶν ἡγεμονιῶν.

Τό τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης (1756-1767) εἶναι συνδεδεμένο μέ τήν κίνηση τῶν Ἀναβαπτιστῶν, ἐνῶ τό τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολης (1731-1769) προσπαθεῖ νά καλύψει πολλαπλές ἀνάγκες τῶν χριστιανῶν στόν ὀρεινό χῶρο. Ἡ ἴδρυση τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου στήν Κωνσταντινούπολη τό 1798, πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τίς προσπάθειες τῆς Ἐκκλησίας νά ἀντιμετωπίσει τίς νεωτερικές ιδέες πού εἰσβάλλουν στήν Ἀνατολή, σέ συνδυασμό καί μέ τούς φόβους πού γέννησε ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση. Θεολογικά βιβλία, φυλλάδια καί μονόφυλλα, καλύπτουν τό μεγάλο ποσοστό τῆς παραγωγῆς (σέ μικρό ποσοστό περιορίζονται τά σχολικά καί οἱ ἄλλες κατηγορίες ἐπιστημονικῶν καί λογοτεχνικῶν βιβλίων).

Ἡ ἴδρυση τοῦ τυπογραφείου στήν Κέρκυρα

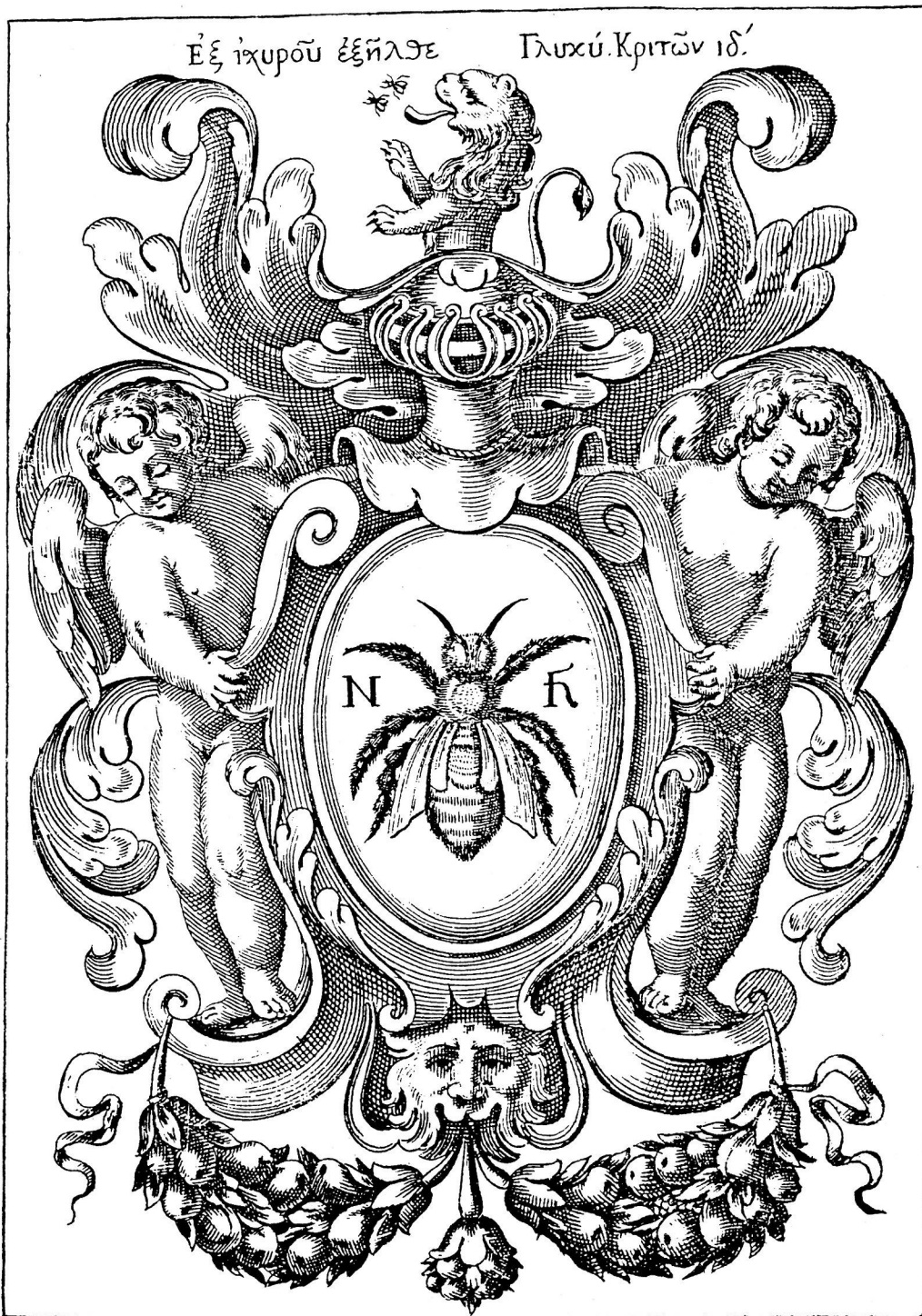
τό 1798 ὀφείλεται στή γαλλική παρουσία: ἡ τυπογραφία διαδίδει τίς ἐπαναστατικές ιδέες καί ὑπηρετεῖ, μέ τίς νέες δυνατότητες ἐνημέρωσης τῶν πολιτῶν, τήν καλή λειτουργία τοῦ κράτους. Σημαντικός ἀριθμός ἐκδόσεων καλύπτεται ἀπό λογοτεχνικά, ἐπιστημονικά, θεολογικά καί σχολικά βιβλία. Περισσότερο προπαγανδιστικούς σκοπούς ἐξυπηρέτησε τό τυπογραφεῖο πού ἴδρυσαν οἱ Ἄγγλοι στή Ζάκυνθο (1810).

Τά τυπογραφεία στή Χίο (1819-1821) καί στίς Κυδωνίες (1819-1820) ὑπηρετήσαν κυρίως σχολικούς σκοπούς. Ἡ τυπογραφία στό Ἰάσι (1813-1821) ὑπηρετήσε τούς θρησκευτικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς τῆς κοινότητος, ἀλλά καί τίς ἀνάγκες τῆς Ἡγεμονίας, ἐνῶ συνδέθηκε μέ τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση ἀφοῦ τύπωσε τίς προκηρῦξεις τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη.

Τά τυπογραφεία τοῦ Ἀγώνα ὑπηρετήσαν τήν Ἐπανάσταση διαδίδοντας τίς διακηρῦξεις, τίς ἀποφάσεις, τίς διαταγές καί τούς νόμους τῆς, ἀλλά καί χρήσιμες γνώσεις: Μονόφυλλα, φυλλάδια, βιβλία καί ἐφημερίδες τυπώνονται κάτω ἀπό δύσκολες συνθῆκες καί μέ πενιχρά μέσα. Τυπογραφεῖο Καλαμάτας - Κορίνθου (1821-1822), Τυπογραφεῖο Ὑδρας (1824-1827), Τυπογραφεῖο Μεσολογγίου (1823-1825), Τυπογραφεῖο Ἀθηνῶν (1825-1826), Τυπογραφεῖο Διοίκησης (1825-1827).

Μετά τήν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὅ,τι σῶθηκε ἀπό τά τυπογραφικά μέσα, ἀλλά κυρίως ἡ τεχνογνωσία καί ἡ ἐπαγγελματική ἐπάρθεια τῶν τυπογράφων πού ἐπιβίωσαν, ἀποτέλεσαν τούς πυρῆνες γιά τή δημιουργία τυπογραφικῶν ἐπιχειρήσεων, πού θά καλύψουν τίς τυπογραφικές ἀνάγκες τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας μέ τά τυπογραφεία στό Ναύπλιο, τήν Ἐρμούπολη, τήν Αἴγινα καί κυρίως τήν Ἀθήνα.

Τ. Ε. Σκλαβενίτης

Τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Νικολάου Γλυκῆ, σέ μία ἀπό τίς πολλές παραλλαγές του.
Ἡ Θεία Γραφή, Βενετία, 1687.

Λαόνικος Κρής
Ἀλέξανδρος Χάνδακος

Ἡ πρώτη προσπάθεια γιά ἐγκατάσταση καί λειτουργία ιδιοκτητοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στή Βενετία ὀφείλεται, κυρίως, σέ δύο κληρικούς ἀπό τήν Κρήτη: στόν Λαόνικο, πρωτοθύτη Χανίων (τό κοσμικό του ὄνομα πρέπει νά ἦταν Νικόλαος Καβαδάτος) καί στόν γιό του ἱερέα Γεωργίου Ἀλέξανδρου, τόν Ἀλέξανδρο ἀπό τόν Χάνδακα.

Ἡ κοινή προσπάθεια τῶν δύο Κρητικῶν ἀπέβλεπε στήν ἔκδοση καί κυκλοφορία βιβλίων γιά τό ἑλληνικό καί κυρίως τό μαθητικό κοινό. Ἡ *Βατραχομουμαχία* καί τό *Ψαλτήριον*, πού βγήκαν ἀπό τά χέρια τους, χαρακτηρίζονται τόσο ἀπό τό ὕφος τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων τους, ὅσο καί ἀπό τήν ἐκτεταμένη χρήση ἐρυθροτυπίας, πού χρησιμοποιήθηκε ~~ἀποκλειστικά~~ γιά τά γλωσσάματα. Τά βιβλία αὐτά, πού κυκλοφόρησαν στή Βενετία, τό 1486 μέ διαφορά ἕξι μηνῶν τό καθένα, τυπώθηκαν μέ μία πρωτότυπη οἰκογένεια ἑλληνικῶν στοιχείων, βασισμένη στόν γραφικό χαρακτήρα τοῦ κωδικογράφου Ἀλέξανδρου, ἡ ὁποία δέν ξαναχρησιμοποιήθηκε ἔκτοτε.

Μολονότι ἀπό τόν κολοφῶνα ἀφήνεται νά ἐννοηθεῖ ὅτι τά βιβλία αὐτά τυπώθηκαν ἀπό τόν Λαόνικο καί τόν Ἀλέξανδρο, καί μάλιστα σέ δικό τους ἐργαστήρι, γνωρίζοντας τά συντεχνιακά προβλήματα τῶν τυπογράφων καί βιβλιοπωλῶν τῆς Βενετίας, ἡ ἐκδοτική ἐπιχείρηση πιθανότατα ἐξελίχτηκε ὡς ἑξῆς: Οἱ δύο Κρητικοί ἐπωμίστηκαν τή φροντίδα τῆς φιλολογικῆς ἐπιμέλειας τῶν ἐκδόσεων, χρηματοδότησαν τή χάραξη καί κοπή τῶν στοιχείων (ἡ κάσα τους ἀριθμοῦσε περίπου χίλιους τριακόσιους πενήντα διαφορετικούς χαρακτήρες καί συμπλέγματα), ἀνέλαβαν τά ἔξοδα γιά τόν ἀπαραίτητο ἔξοπλισμό καί τό χαρτί, καί ἀνέθεσαν σέ ἐπαγγελματία τυπουργό τήν καθαρά τεχνική πλευρά

τῆς ἐκτύπωσης. Δέν ἀποκλείεται, μάλιστα, νά διέθεταν τή *Βατραχομουμαχία* καί τό *Ψαλτήριον* ἀπό τήν οἰκία τους ἢ ἀπό ἄλλα στέκια Ἑλλήνων στή Βενετία.

102. Βατραχομουμαχία, Βενετία, Λαόνικος Κρής, 1486.

Φόλιο 4^ο (21 ἐκ.), 24 φ.

BIBL.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 6-7 (3). Rhodes, H 4. Κόκωνας, 35 (55). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου.

Ἡ *Βατραχομουμαχία*, τό ψευδο-ομηρικό αὐτό ἔργο, ὑπῆρξε ἰδιαίτερα προσφιές κείμενο κατά τήν Ἀναγέννηση, τόσο στή χειρόγραφή ὅσο καί στήν ἀρχέτυπη μορφή του. Πρωτοτυπώθηκε στήν Μπρέσια ἀπό τόν τυπογράφο Thomas Ferrandus, ἀχρονολόγητο, γύρω στό 1474, μέ παράλληλη λατινική μετάφραση τοῦ διάσημου ἑλληνιστῆ Carlo Marsuppinì. Ἡ ἔκδοση τοῦ Λαόνικου – ἡ πρώτη μέ σχόλια βασισμένη στήν ἀφήγηση τοῦ Τίγρητα ἀπό τήν Καρία – εἶναι ἡ μόνη πού τυπώθηκε ἀποκλειστικά στά ἑλληνικά ὡς τό 1500. Τέσσερις ἀκόμη ἐκδόσεις (τρεῖς λατινικές καί μία ἑλληνική) τυπώθηκαν στή Βενετία, στή Μοντένα καί στήν Πάρμα.

Ζαχαρίας Καλλιέργης
Νικόλαος Βλαστός

Τό πρῶτο ἑλληνικῆς ιδιοκτησίας τυπογραφεῖο ὀργανώθηκε καί πάλι στή Βενετία καί πρωτολειτούργησε τό 1499, ὕστερα ἀπό πολύχρονη προσπάθεια πού ἀπαιτήθηκε γιά τή σχεδίαση καί τήν κοπή τῆς πιό περίτεχνης ἑλληνικῆς οἰκογένειας χαρακτήρων πού ἔγινε ποτέ. Πρωτεργάτες τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ ἦταν ἐπίσης δύο Κρητικοί: ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης καί ὁ Νικόλαος Βλαστός.

Ἡ ἐκδοτική τους φιλοσοφία δέν ἦταν ἐπι-

ὁ μὴ ροῦ βατρεῦχος μὴ ὁ μὴ
ἀχίω ἐν δέ τῶν ἱερῶν
τὸ τοῦ κάρου

ἀρχὴ τῶν τοῦ ἡμεροσκωπαρχαῖς
ἀρχὸς μὲν ὅτι τῶν τοῦ μὲν οὐ σῶν χρο
ὅτι τοῦ ὄρου τοῦ ἐπιμῶρος

ροῦ ἐξ ἐπιμῶρος
ἐλάσεται ὅτι τῶν ἐπιμῶρος τῶν ἐπιμῶρος
ἐλάσεται ὅτι τῶν ἐπιμῶρος τῶν ἐπιμῶρος
ἐλάσεται ὅτι τῶν ἐπιμῶρος τῶν ἐπιμῶρος
ἐλάσεται ὅτι τῶν ἐπιμῶρος τῶν ἐπιμῶρος

ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις

ὕψισθαι
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις

ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις

ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις
ἡμῶν ἀποιοδὴν βίαις

. i . i .

κεντρωμένη στην παραγωγή βιβλίων αποκλειστικά για τό ελληνικό κοινό, αλλά απέβλεπε μᾶλλον στην οὐμανιστική ἀγορά. Ὑπῆρξε δέ ἔντονη διάθεση νά μεταφερθεῖ ὁ χαρακτήρας καί ἡ παράδοση τῶν βυζαντινῶν κωδίκων στίς ἀρχέτυπες αὐτές ἐλληνικές ἐκδόσεις. Ἄλλωστε, ἡ οἰκονομική συμβολή τῆς δέσποινας Ἄννας Νοταρᾶ (κόρης τοῦ δούκα τῆς Κωνσταντινουπόλης Λουκά Νοταρᾶ) προσέδωσε στίς ἐκδόσεις αὐτές καί αὐτοκρατορική λαμπρότητα.

Τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Νικόλαου Βλαστοῦ: πρῶτο ἐλληνικό τυπογραφικό σῆμα (Μέγα Ἐτυμολογικόν, Βενετία, 1499).

Τό τυπογραφεῖο ἦταν στελεχωμένο αποκλειστικά ἀπό Κρητικούς: τόσο ἀναφορικά μέ τό τεχνικό προσωπικό, ὅσο καί μέ τά ἄτομα πού ἐπωμίστηκαν τή φιλολογική ἐπιμέλεια τῶν

κειμένων. Ὁ Νικόλαος Βλαστός, γόνος μεγάλης βυζαντινῆς οἰκογένειας, φιλόλογος καί κωδικογράφος, πρέπει νά ἦταν ὁ ἰδιοκτήτης καί ὁ βασικός χρηματοδότης τῆς ὅλης προσπάθειας. Ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης, ἐπίσης λόγιος καί κωδικογράφος, ἀνέλαβε νά σχεδιάσει τήν περίτεχνη οἰκογένεια τῶν τυπογραφικῶν χαρακτήρων καί ὑπῆρξε ὁ προϊστάμενος τοῦ τυπογραφείου. Γνωρίζουμε ὅτι συνεργάστηκαν μαζί του ὁ Ἰωάννης Γρηγορόπουλος, ὁ πολὺς Μᾶρκος Μουσοῦρος καί πιθανότατα ὁ μέγας καλλιγράφος Ἰωάννης Ρῶσσο.

Καρπὸς τῆς πολυδιάστατης αὐτῆς κρητικῆς συνεργασίας ἦταν τέσσερα ἀρχέτυπα: τό *Μέγα Ἐτυμολογικόν* (ἀπό τά πιό σημαντικά βυζαντινά λεξικά), τό *Ἐπόμνημα εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους*, τοῦ Σιμπλίκιου, τό *Ἐπόμνημα εἰς τὰς πέντε φωνάς Πορφυρίου*, τοῦ Ἀμμωνίου καί ἡ *Θεραπευτική* τοῦ Γαληνοῦ. Τά δύο πρῶτα κυκλοφόρησαν τό 1499, ἐνῶ τά ὑπόλοιπα τό 1500, ἔτος πού διακόπηκε ἡ λειτουργία τοῦ τυπογραφείου, πιθανότατα γιά οἰκονομικούς λόγους.

Τά ἀρχέτυπα αὐτά χαρακτηρίζονται ἀπό βυζαντινὴ λαμπρότητα πού προσδίδεται καί ἀπό τήν ἐκτεταμένη χρήση ἐρυθροτυπίας τόσο στά ἰδιαίτερα μεγάλης καλαισθησίας ἐπίτιπλα, ὅσο καί στά διαφορετικῶν διαστάσεων πρωτογράμματα.

103. *Μέγα Ἐτυμολογικόν*, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης καί Νικόλαος Βλαστός, 1499.

Φόλιο 2^ο (39 ἐκ.), 224 φ.
BIBΛ.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 55-62 (23). Κόκκωνας, 29 (45). Παπαδόπουλος Α', 162 (2159). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Δημήτριου Ποστολάκα.

Τό *Μέγα Ἐτυμολογικόν*, ἀπό τά σπουδαιότερα μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς γραμματείας, στήν ἔντυπη μορφή του δέν ἀποτελεῖ πιστὴ ἐπανάκδοση τοῦ πρωτότυπου ἔργου, ἀλλά ἐμπλουτίστηκε σέ

μεγάλη έκταση από άλλες πηγές, με πρωτοβουλία, μάλλον, του Νικόλαου Βλαστοῦ.

Ἡ ὁμορφιά τοῦ βιβλίου πηγάζει ἀπὸ τούς κανόνες τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ ὕφους γραφῆς πού χαρακτηρίζουν τὸ βυζαντινὸ, ἰδιαίτερα, λειτουργικὸ χειρόγραφο βιβλίον. Κοσμείται μὲ δύο διαφορετικὲς σειρὲς πρωτογράμματα καὶ τρεῖς ξυλογραφίες πού χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὰ ἐπίτιτλα, οἱ ὁποῖες στέφουν τὸ κείμενο στὴν ἀρχὴ τοῦ κάθε κεφαλαίου. Ὅλα αὐτὰ τὰ στολίδια τυπώθηκαν μὲ κόκκινη μελάνη.

Τὸ *Μέγα Ἑτυμολογικόν* συμπληρώνεται καὶ ἀπὸ δύο τυπογραφικὰ σήματα, τοῦ Καλλιέργη καὶ τοῦ Βλαστοῦ, πού τυπώθηκαν ἐπίσης μὲ κόκκινη μελάνη στὸν κολοφῶνα τοῦ βιβλίου. Ὁ Καλλιέργης ἐπέλεξε ὡς σῆμα τὸν βυζαντινὸ δικέφαλο ἀετό, πλαισιωμένο μὲ τὰ ἀρχικὰ του, Ζ.Κ., ἐνῶ ὁ Βλαστός μία σύνθεση μὲ τὰ γράμματα τοῦ ὀνοματεπωνύμου του, πλαισιωμένη καὶ ἐνσωματωμένη σὲ μία ἀναρριχώμενη ἄμπελο, στὴν κορυφὴ τῆς ὁποίας σχεδιάστηκε τὸ σύμβολο τῆς Ὁρθοδοξίας. Πρόκειται γιὰ τὸ δεῦτερο ἑλληνικὸ βιβλίον πού φέρει τυπογραφικὸ σῆμα, μετὰ τούς *Λόγους* τοῦ Ἰσοκράτη πού τυπώθηκε στὸ Μιλάνο γύρω στὸ 1493.

104. Κλαύδιος Γαληνός, Θεραπευτικά. Θεραπευτικὴ πρὸς Γλαύκωνα, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης (:), 1500.

Φόλιον (42.5 ἐκ.), 112 φ.
BIBΛ.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 74-75 (29). Rhodes, G 1. Κόκκωνας, 49. Προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Ἡ *Θεραπευτικὴ* τοῦ Γαληνοῦ τυπώθηκε μόνον ἑλληνικά, ὡς τὸ 1500, μολονότι τὰ περισσότερα ἔργα του γνώρισαν πολυάριθμους ἀρχέτυπους ἐκδόσεις καὶ δεκαεννέα ἀκόμη κυκλοφόρησαν μὲ σχόλια καὶ ἐρμηνεῖες τῶν: Hugo Senensis, Jacobus de Forlivio, Johannitus Chanin, Moses Maimonides, Johannes Sermoneta καὶ Turisanus

Carthusiensis. Ἡ πληρέστερη ἐκδοσις ἔργων του τυπώθηκε στὴ Βενετία σὲ δύο τόμους μὲ τίτλον *Opera* ἀπὸ τὸν Philippus Pincius, τὸ 1490. Πραγματεῖες του περιλαμβάνονται καὶ στίς ἐκδόσεις: *Articella* Serapion, J., *Breviarium Medecinae* Filelfus F., *Orationes et opuscula* Ἀριστοτέλης, *Opera* Nicerphorus, *Logica* κ.ἄ., καθὼς καὶ στὸ Ἴπποκράτη, *Aphorismi sive sententiae*.

Τυπογραφικὰ ἡ *Θεραπευτικὴ* δὲν διαφέρει ἀπὸ τὶς τρεῖς προηγούμενες ἐκδόσεις τοῦ Βλαστοῦ· ἔχει ὅμως περισσότερες διακριτὲς ὁμοιότητες μὲ τὸ *Ἑτυμολογικόν*. Ἡ μοναδικὴ πρωτοτυπία τῆς συνίσταται στὴν τροποποίησιν δύο ἐπίτιτλων, ἀπὸ τὰ δεκαεξί πού κοσμοῦν τὴν ἐκδοσιν, μὲ τὴν προσθήκην στὸ κέντρο τῆς σύνθεσης μιᾶς μεγάλου σχήματος παράστασης, ἢ ὁποῖα ἀπεικονίζει τὸν Γαληνόν. Ἡ ξυλογραφία αὐτὴ εἶναι ἡ τρίτη καὶ τελευταία εἰκόνα ἢ ὁποῖα στολίζει ἑλληνικὸ ἀρχέτυπον (οἱ ἄλλες δύο περιέχονται στίς ἐκδόσεις: *Τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον*, τοῦ Μουσαίου, περίπου 1495, καὶ *Ὁροι τῆς Ἀειπαρθένου*, 1497).

Ζαχαρίας Καλλιέργης

Μετὰ τὴ διάλυσιν τοῦ τυπογραφείου τοῦ Νικόλαου Βλαστοῦ, στὰ τέλη τοῦ 1500, τὸ τυπογραφικὸ ὕλικον (πρωτογράμματα, ἐπίτιτλα) πέρασε σὲ ἰταλικά τυπογραφεία, ὅπως αὐτὸ τῶν Ἰούντα. Ἔτσι, ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης, πού ἐπιχείρησε ἓνα νέο ξεκίνημα στὴ Βενετία, τὸ 1509, χρειάστηκε νὰ ὀργανώσῃ τὸ τυπογραφεῖον του ἀπὸ τὴν ἀρχή. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως τὰ βιβλία πού προγραμματίζε νὰ ἐκδώσῃ εἶχαν ἄλλους στόχους: νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς ἀνάγκες – θρησκευτικὲς καὶ ἐκπαιδευτικὲς – τοῦ διάσπαρτου ἑλληνισμοῦ ἔτσι ὅπως αὐτὲς διαμορφώνονταν στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρον καὶ στὰ ὑπόδουλα κέντρα τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Καλλιέργης εἶναι ὁ πρῶτος λόγιος πού ἐπιχείρησε μὲσω τῆς τυπογραφίας νὰ ὑποστη-

ρίξει τήν παιδεία στό δοκιμαζόμενο Γένος, ὄχι μόνο γιά νά μήν ὑστερήσουν οἱ Ἕλληνες σέ ἐγκύκλιες γνώσεις, ἀλλά καί γιά νά διαμορφώσουν «νεοελληνική συνείδηση» μέσα ἀπό τή γλώσσα καί τήν ὀρθόδοξη πίστη.

Τό τυπογραφικό σήμα τοῦ Ζαχαρία Καλλιέργη (Μέγα Ἐτυμολογικόν, Βενετία, 1499).

Ἔτσι, ὁ Κρητικός τυπογράφος ἔκοψε μία νέα οἰκογένεια ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἐμπλουτισμένη μέ πρωτογράμματα καί ἐπίτιτλα, πού ἦταν βασισμένη στή δική του χειρόγραφη παράδοση, καί τό 1509 ἐξέδωσε τέσσερα κομμοτεχνήματα τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφικῆς τέχνης: Τά Ἐξεψάλματα (βιβλίο προσευχῆς καί γραμματικῆς), τήν Ἐκθεση παραινετική, τοῦ Ἀγαπητοῦ Διακόνου, τό Ὁρολόγιο, καί τόν Ἀπόκοπο, τοῦ Μπεργαδῆ (πρώτη ἔκδοση), βιβλίδιο τό ὁποῖο συνέθεσε ὁ γιός του Νικόλαος.

105. Ὁρολόγιον σὺν Θεῷ, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης, 1509.

Φόλιο 8^ο (19 ἐκ.), 192 φ.
BIBΛ.: Legrand 15^ο-16^ο, 1, 96-97 (36). Παπαδόπουλος Α', 207, (2783). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Τό Ὁρολόγιον, πρώτη ἔκδοση τοῦ κειμένου, εἶναι καί τό πρῶτο ἀποκλειστικά λειτουργικό

ἑλληνικό βιβλίο πού ἐκδόθηκε, καθώς τό Ψαλτήριον χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα κατά τήν Ἀναγέννηση καί γιά τήν ἐκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Πρόκειται γιά κομμοτέχνημα, ἀπό τά ὠραιότερα βιβλία πού τυπώθηκαν ποτέ, τό ὁποῖο κοσμεῖται μέ πολλά πρωτογράμματα καί ἐπίτιτλα τυπωμένα μέ κόκκινη μελάνη.

Ἀπό τή συνεργασία τοῦ Καλλιέργη μέ τόν ἐκδότη-βιβλιοπώλη Jacopo Pentio de Leuco, συμπεραίνουμε ὅτι τά οἰκονομικά τοῦ πρώτου δέν ἦταν ἀνθηρά καί γι' αὐτό τό λόγο ζητοῦσε χορηγούς γιά τή συνέχιση τῆς ἐκδοτικῆς του προσπάθειας.

**Ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης
στή Ρώμη**

Μετά τό κλείσιμο τοῦ τυπογραφείου του στή Βενετία, στά τέλη τοῦ 1509, ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης προσελήφθη ὡς δάσκαλος στό νεοσύστατο Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης, τό 1514. Μέ δεδομένη τή διάθεση τῶν οὐμανιστικῶν κύκλων τοῦ Πάπα νά μήν ὑστερήσει ἡ Ρώμη στήν καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔναντι τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἰταλίας, καί κυρίως τῆς Βενετίας, ἡ παρουσία στήν παπική πρωτεύουσα ἑνός ἔμπειρου προσώπου γύρω ἀπό τά ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας χαιρετίστηκε μέ ἐνθουσιασμό.

Ὁ Καλλιέργης δέν ἦταν πλέον μόνος του στό νέο ἐκδοτικό του ἐγχείρημα, ἀλλά μέ τή συμπαράσταση ἑνός ἀπό τούς σημαντικότερους μηχανές τῆς Ἰταλίας, τοῦ Agostino Chigi, καί τή συνεργασία του μέ τόν προσωπικό σύμβουλό του σέ πολιτισμικά θέματα, τόν Cornelio Benigni, οἱ προϋποθέσεις γιά τήν ἐδραίωση τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας στή Ρώμη ἦταν καλύτερες παρά ποτέ.

Ἔτσι, τό πρῶτο ἀποκλειστικά ἑλληνικό βιβλίο πού τυπώθηκε στή Ρώμη, τά ἐπινίκια ποιήματα τοῦ Πινδάρου, Ὡδαί, κυκλοφόρησε τό

**ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΣΥΝΘΕΩ ΑΓΙΩ, ΕΧΟΝ
ΤΗΝ ΑΡΑΣΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ.**

Αμα τῷ ἔγερθῆναι σε ὡ ἀνθρώπε ἀπὸ τοῦ ὕπνου,
καὶ τὸν πρῶτον ἱερέως ἀκούσας δὺλογητὸν, λέ-
γε· κύριε ἰησοῦ χριστέ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡ-
μᾶς· καὶ δούξυς τὴν δούχην ταύτην.

Καὶ τοῦ ὕπνου ἐγερθεὶς, δὺ χαριστῶ σοι ἁγία Τρι-
αίς· ὅτι διὰ πολλὴν ἀγαθότητα καὶ μακροθυ-
μίαν, οὐκ ὀργίσθης ἐμοὶ τῷ ῥαθύμῳ καὶ ἁ-
μαρτωλῷ καὶ ἀπεγνωκότῳ, πικτελῶς συ-
ναπολέσῃ ταῖς αἰομίαις μου, ἀλλ' ἐφιλανθρώ-
πως, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν κείμητον ἡγείρας
ἔρρηρίσαι καὶ δόξολογήσαι τὸ κράτος σου· κὴ νῦν,
φώτισόν μου τὰ ὄμματα τῆς καρδίας· αἰοξόν
μου τὸ σῶμα, ἥ μελετᾷ τὰ λόγια σου, καὶ συ-
νιέναι τὰς ἐπιτολάς σου, καὶ φανήν σοι ἐν ὄξομο-
λογίῃ, καὶ αἰμνεῖν τὸ πανάγιον ὄνομά σου·
ἥ πατρός, καὶ ἥ υἱοῦ, καὶ ἥ αἰγίου πνεύματος· νῦν
καὶ αἰ, καὶ ἄς τοῖς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, **ἀμήν.**

α

1515 τυπωμένο με μία νέα οικογένεια χαρακτήρων, στο ύφος αυτής του 1509. Ο Καλλιέργης ἐργάσθηκε στη Ρώμη με την ιδιότητά του αυτή ως και τό 1523, και ἐξέδωσε ἑπτὰ ἀκόμη βιβλία: τά *Εἰδύλλια* τοῦ Θεόκριτου (1516) τό *Horae in*

Τό ἐκδοτικό σῆμα τοῦ Cornelio Benigni (Πίνδαρος, Ὠδαί, Ρώμη, 1515).

laudem (1516), τήν Ἐκλογή τοῦ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου (1517), τίς Ἐκλογές τοῦ Φρνίχου (1517), τήν Ὀκτώηχο (1519), καί τό Λεξικό τοῦ Βαρίνου (1523).

106. Πίνδαρος, Ὀλύμπια, Πύθια, Νέμεα, Ἴσθμια, Ρώμη, Ζαχαρίας Καλλιέργης καί Cornelio Benigni, 1515.

4° (23,1 ἐκ.), 240 φ.
BIBΛ.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 129-131 (47). Παπαδόπουλος Α', 362 (4853). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Ἡ πρώτη ἔκδοση τῶν Ὠδῶν τοῦ Πινδάρου πρωτοκυκλοφόρησε ἀπό τό τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου στή Βενετία, τό 1513· ὡστόσο, ἡ ἔκδοση τοῦ Καλλιέργη ὑπερέχει, καθώς ὄχι μόνο εἶναι βασισμένη σέ πιστότερο χειρόγραφο, ἀλλά περιέχει γιά πρώτη φορά καί τά σχόλια.

Τό βιβλίο τοῦ Πινδάρου ἀνοίγει μέ μία

σελίδα τίτλου στήν ὁποία συνυπάρχουν τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Καλλιέργη (ὁ δικέφαλος ἀετός) καί τό ἐκδοτικό σῆμα τοῦ C. Benigni (τό κηρύκειο τοῦ Ἑρμῆ). Πρόκειται γιά τήν πληρέστερη σελίδα τίτλου ἑλληνικοῦ βιβλίου, κα-

Τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Ζαχαρία Καλλιέργη (Πίνδαρος, Ὠδαί, Ρώμη, 1515).

θώς τά τυπογραφικά σήματα πλαισιώνονται ὄχι μόνο ἀπό τόν τίτλο (ὄνομα συγγραφέα καί περιεχόμενα), ἀλλά καί ἀπό τόν τόπο ἔκδοσης, τό ὄνομα τοῦ τυπογράφου, ὅπως καί τό ὄνομα τοῦ πάπα πού παρεχώρησε τό προνόμιο ἀποκλειστικότητας στήν ἔκδοση.

107. *Horae in laudem beattissime virginis secundum consuetudinem Romanae curiae,* Ρώμη, Ζ. Καλλιέργης, 1516.

32° (7,8 ἐκ.), 64 φ.
BIBΛ.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 3, 210-211 (175). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Αἱ Ὠραι τῆς Ἀειπαρθένου, τό μικρό αὐτό βιβλίδιο τοῦ Καλλιέργη εἶναι βασισμένο στά ἔθη τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καί προλογίζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν τυπογράφο, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνει στους ἀπανταχοῦ Ὀρθόδοξους Χριστιανούς τήν ἐξῆς

**ΡΙΝΔΑΡΟΥ, ΟΛΥΜΠΙΑ. ΙΕΡΩ
ΝΙ ΣΙΡΑΚΟΥΣΙΩ, ΚΕΛΛΗΤΙ.**

α. κ. λ. ι. ζ.

Αριστον μὲν ὕδωρ. ὃ δὲ
χρυσός, αἰθόμηνον πῦρ
ἀτε διαπρέπει νυ

γάνων, κὶ αὐτὰ τὰ κοσμικὰ φοιχεῖα ἰσαρίθμα ὄντα τοῖς ἀγῶσι, πῶς λαμβάνει. εἶπα
τοῦτ' ἔφοιχέων χρῆσθ' ἔτερον κὶ διαπρέπεισθαι τὸν ὕδωρ πῶς λαμβάνει, τῆτ' φιλοσό
φον ἐπόμενος γνώμη. οἰφυσικώτερον κινηθέντες, ἐκ τ' ὕδατος ἔφασαν καὶ τὰ ἀήα
ηρία φοιχεῖα σῶσιθ' αἰσθαι. τὸ μὲν γὰρ αὐτ' ἰσομερές, ἀέρα λέγουσι γίνεσθαι. τὸ δὲ
παχύτερον ἔσ' αὐτὸ σῶσιθ' αἰσθαι, γῆν. ἀποτελεῖν δὲ ἀποτελεῖν ὁμοῖον γῆν διὰ πῦ
ρον αἰθέρα πῦρ, διὰ τοῦτο ἄριστον εἶπε τὸ ὕδωρ. ἐπεὶ δοκεῖ τῆς τ' ἀήων ἡμέσεως αἴτιον
εἶναι. τὸ γὰρ αἴτιον τ' εἰσὶν ἰσομερές, πρὸν χοντ' ἀήων. ἐνιοὶ δὲ κὶ τοῦτο πρὸς πθέα
σι λέγουσιν, ὅτι κὶ πρὸς τὰ λογικὰ κὶ ἀλογα ζῷα, αἰαγκαῖότερον εἶναι τὸ ὕδωρ, μά
λιστα πρὸς θάλασσαν. κὶ ὅτι τὰ φυτὰ ἐκ τ' ὕδατος τρέφεται. ἡμεῖς δὲ ἐκ τ' ἀερίματ' ζῷ
μεν, τὰ δὲ ἀερίματα οὐκ ἀλλως δύναται ζῶσθαι θῆναι, ἢ μὴ ἔσθ' ὕδατος, ἢ κῶ τας
τὸ ὕδωρ μείζοντ' ἀήων φοιχεῖων. πίνεις δὲ, κὶ τὸ ὀμικρὸν πῶς λαμβάνεισιν. **Ο**κεανὸν τε
θεῶν ἡέσιν, κὶ μητέρα τῆθ' ἢ δὲ ὀκεανὸς προπαμὸς, κὶ ἡ μήτηρ τῆθ' ἢ ζῶν ἢ πῆγν',
ἢ δὲ τ' θεῶν ἡέσις ἐκ τ' ὀκεανὸς ἡνᾶται, ἢ κῶ τας τὸ ὕδωρ τ' ἄλλων φοιχεῖων πρὸς
μῶτερον. ἀπεδείξα μὲν οὖν διὰ πολλῶν, τ' πρῶτον φοιχεῖων πρῶτον τὸ ὕδωρ.
πρὸς ταύτην τὴν ἀποδείξιν, κὶ τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, πρῶτον κὶ κεφαλαῖον δέ
τερον ἀποδείκνυσιν. ἀρχὴ γὰρ τ' ὄλον καὶ θάλασσαν τὸ ὕδωρ. τὸ δὲ εἰς τ' ἄλλ' ἄριστον μὲν
ὕδωρ. ὃ δὲ χρυσὸς διαπρέπει μεγάλως ἐξοχα πηοῦτου. ἀτε αἰθόμηνον πῦρ διὰ δι
λὸν ἐστι νυκτὶ, οὕτως ἐν πηοῦτω χρυσός. **Α**λλος. **Α**ριστον μὲν ὕδωρ. Τρία ἐν αἰσθῶσι ὁ
πῆγδαρος ἄριστα εἶναι λέγει. τὸ ὕδωρ μὲν, ἔσ' τὸ ζῆν, οὐ αἰθόμηνον ἀδύνατον. εἶπα χρυ
σὸν ἐν πηοῦτω τ' ἀήων χρῆματ' ἐμπρέπειν πα, καθάπερ ἐν τῆ νυκτὶ τὸ πῦρ. πρὸς δὲ δό
ξαν, τὴν ἐν ὀλυμπιασὶν νίκην. ὃ δὲ νοῖς τ' προσιμὶς ὄλος τοιοῦτος. ὡς περὶ τὸ μὲν ὕδωρ
τ' ἀή φοιχεῖων χρησιμώτερον. ὃ δὲ χρυσὸς τῆς λοιπῆς ὕλης πρῶτον μῶτερος, οὕτως ὁ ὀλυμ
πιακὸς αἴων, πρῶτον μῶτερος τ' ἀήων. κὶ δὲ δὲ τῶν ἀποδείξιν συγκριτικὴν ποιῆται, τ'
τ' πηοῦτου χρῆματ' ἀξιολογώτερον κὶ τιμωτέρον ἀποδείκνυσι τὸν χρυσόν. ἢ δὲ μὴ ἔβρα
δωειν, ἢ κῶ τας τὸν πῆγ τ' φοιχεῖων λόγον. καὶ τὴν κεφαλαῖον δέτερον ὄντα. ἀήα προ
λιὰ ἐστὶν ἐγκαμιάζων τὸν πηοῦτον φάμεν ἢ πᾶσθαι αὐτὸν τῆς ἐσὶν ὕψεως, φιλοχρη
μᾶτου τυγαλιούσης. ὃ δὲ νοῖς, ὃ δὲ χρυσός ἐν ἄπασιν τοῖς κτήμασι τ' δὲ τῶν πηοῦτου
οὕτω διαλάμψει, ὡς ἐν νυκτὶ πῦρ κησόμενον. **Α**λλος. **Α**ριστον μὲν ὕδωρ. ὃ δὲ χρυ
σὸς διαπρέπει μεγάλως ἐξοχα πηοῦτου, ἀτε αἰθόμηνον πῦρ διὰ διλὸν ἐστι νυκτὶ,
οὕτως ἐν πηοῦτω χρυσός. **Α**λλος. συγκριτικὴ τ' ἀγῶνων πρὸς τὰ φοιχεῖα, ἔξ' αὐτ' τ'
προσιμὶς. κὶ γὰρ ἐκεῖνα ὄν τ' ὄντα αἴτια τ' ζῆν τοῖς αἰσθῶσι, τὸν αὐτὸν κὶ τ' καλῶς ζῆν.
τοῖς μὲν οὖν αἰσθῶσι φησὶν, ἐπεὶ δὲ πρῶτον κὶ τ' ἀήων φοιχεῖων ἀμῶνον τὸ ὕδωρ ἐστὶ,

β

παραίνεση: «Νά μὴν ἀμελοῦν οἱ εὐσεβεῖς πιστοὶ τὴν πνευματικὴ τροφή καὶ νά ὀρθρίζονται καθημερινά μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς Θεοτόκου, ἐκλαμβάνοντας τὶς προσευχὰς ἀντὶ νέκταρος καὶ ἀμβροσίας».

Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης

Τὸ χρονικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου πού συστήθηκε καὶ λειτούργησε στὴ Ρώμη σχετίζεται ἄμεσα μετὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ πάπα Λέοντα Ι' (1513-1521) καὶ ἑνὸς μικροῦ κύκλου οὐμανιστῶν πού πρωτοστάτησαν μετὰ σκοπὸ τὴν ἀναβίωση τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Ἔτσι, ἔγινε ἀποδεκτὴ ἡ ἐκκλήση τοῦ Ἰαννοῦ Λάσκαρη πρὸς τὸν πάπα Λέοντα Ι' νά ἰδρυθεῖ ἕνα Ἑλληνικὸ Κολλέγιο γιὰ νά μορφώνονται ἑλληνόπουλα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Στὸ πρῶτο αὐτὸ ἑλληνικὸ ἐκπαιδευτικὸ κέντρο, πού λειτούργησε ἀπὸ τὸ 1513 ὡς τὸ 1521, δίδαξαν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἰαννοῦ Λάσκαρη καὶ τὸν Ζαχαρία Καλλιέργη, ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος καὶ ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς πρωτοβουλίας, ὁ πάπας προσέλαβε ἀρχικὰ τὸν Vittore Carmelio, μετὰ σκοπὸ νά στελεχώσει τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Κολλεγίου, τὸ ὁποῖο ἦταν ἐγκαταστημένο σὲ οἰκία πού εἶχε παραχωρήσει ὁ A. Chigi, ὅπου λειτούργοῦσε καὶ τὸ Κολλέγιο. Ὁ Carmelio θὰ πρέπει νά συνεργάστηκε μετὰ τὸν Λάσκαρη, ἀλλὰ πιθανότατα καὶ μετὰ τὸν Καλλιέργη καὶ τὸν Ἀποστόλη.

Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα πού χρησιμοποιήθηκαν εἶναι βασισμένα στὴν ἀνάλογη γραμματοσειρά μετὰ τὴν ὁποία τυπώθηκαν οἱ ἐκδόσεις τοῦ Λάσκαρη στὴ Φλωρεντία (π. 1494, 1496). Οἱ ἐκδόσεις πού κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι αὐτὸ ἦταν πανομοιότυπου ὕφους μετὰ τὶς ἀρχετυπες τοῦ Λάσκαρη, καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς: Σχόλια εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα (1517), Πορφύριος,

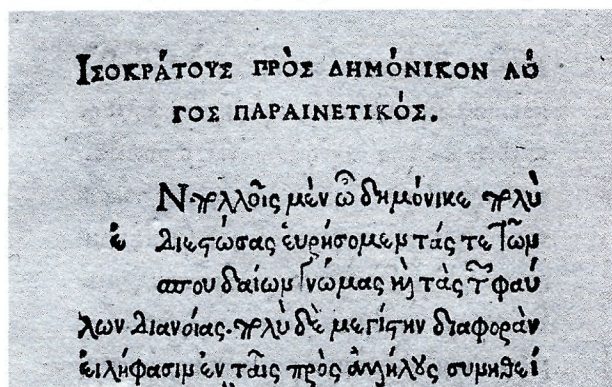
Ὀμηρικὰ ζητήματα (1518), Σοφοκλῆς, Σχόλια εἰς τραγωδίαις (1518), τὸ Γέρας εἰ μ' ὀνομάσειαις (π. 1519), τὰ Ἀποφθέγματα (π. 1520) καὶ οἱ Λόγοι τοῦ Ἰσοκράτη (π. 1520).

108. Ἰσοκράτης, Λόγοι τρεῖς [Ρώμη, Τυπογραφεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου, π. 1520].

16° (13 ἐκ.), 27 φ.

BIBA.: Legrand 15⁹⁵-16⁹⁵, 1, 162-163 (57). Κόκκωνας, II, 315-317. Προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Τὸ μοναδικὸ αὐτὸ σωζόμενο ἀντίτυπο ἔχει στό παρελθὸν ἀπασχολήσει τοὺς βιβλιογράφους καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ βιβλίου, καθὼς ἡ ἔλλειψη

108

ὁποιοῦνδήποτε στοιχείων σχετικὰ μετὰ τὸν τόπο ἐκδόσεως, τὴ χρονολογία καὶ τὸν τυπογράφο ἔχει δημιουργήσει προβλήματα ταυτότητας. Ὡστόσο, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Γιάννης Κόκκωνας, τὸ βιβλίο τυπώθηκε στὴ Ρώμη, στό τυπογραφεῖο τοῦ Κολλεγίου, καὶ ἀποτελεῖ τὴ δεύτερη ἐκδοση τῶν Λόγων τοῦ Ἰσοκράτη, μετὰ *editio princeps* ἐκείνη πού τυπώθηκε στό Μιλάνο, μετὰ ἐπιμέλεια τοῦ Δημήτριου Χαλκοκονδύλη, τὸ 1493.

Ἀνδρέας Κουνάδης

Ὁ Ἀνδρέας Κουνάδης εἶναι ὁ πρῶτος Ἕλληνας ἐπιχειρηματίας πού πῆρε τὴν πρωτοβουλία νά ἀσχοληθεῖ μετὰ τὴν ἐδραίωση ἑλληνικοῦ ἐκδοτι-

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΣΤΙ
ΚΕΚΟΝΗ

Γετύπηται εν ετήσι, εν οικία Γαλιώβου τ' Αεομίμου,
δραλωμασι μεν τῶν κήτων, επιμελέα δε πολλή,
ἀπορρώσει, κυρου θεοφάγου τ' ερρω
μάχου, λογαρά, του κυρίου,
και πρωτοσυγγέλου.

κοῦ τυπογραφικοῦ κέντρου. Ἔτσι, μετὰ τοὺς κληρικούς Ἀλέξανδρο καὶ Λαόνικο (Βενετία 1486), καὶ τοὺς Ζαχαρία Καλλιέργη καὶ Νικόλαο Βλαστό (Βενετία 1499), στή Βενετία καὶ πάλι, ὁ Κουνάδης θά ἐπιχειρήσει νά πραγματοποιήσει τὰ σχέδιά του.

Τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη (Τυπικόν καὶ τὰ ἀπόρρητα, Βενετία, 1545).

Τά βιογραφικά του στοιχεῖα εἶναι ἀνύπαρκτα· γνωρίζουμε μόνο ὅτι γεννήθηκε στήν Πάτρα, στά τέλη τοῦ 15^{ου} αἰώνα, καὶ νέος ἀκόμη ἐγκαταστάθηκε στή Βενετία. Γιά τή φύση τῆς παιδείας του δέν ἔχουμε καμία πληροφορία, ἐκτός τοῦ ὅτι ὑπῆρξε τακτικό μέλος τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπό τό 1516 ὡς τό 1520, ὅποτε καὶ χάνονται τὰ ἴχνη του.

Ὅταν ὁ Κουνάδης ἀποφάσισε νά στρέψει τὰ ἐνδιαφέροντά του πρὸς τόν ἐκδοτικό-τυπογραφικό κόσμο, κανένας Ἕλληνας δέν ἐξασκοῦσε τό ἐπάγγελμα τοῦ τυπογράφου στή Βενετία, καθὼς ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης εἶχε μεταφέρει τίς δραστηριότητές του στή Ρώμη ἤδη ἀπό τό 1514. Ἔτσι, ἀπευθύνθηκε πρὸς τοὺς ἀδελφούς Nicolini da Sabio, πού ἐργάζονταν στό τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου, τό ὁποῖο εἶχε περιέλθει μετὰ τόν θάνατό του, τό 1513, στά χέρια τοῦ πεθεροῦ του

Andrea d' Asola. Ὑποσχόμενος στόν Στέφανο Σάβιο ὅτι θά τόν ἔκανε πρωτομάστορα τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, κατόρθωσε νά τόν «προσηλυτίσει» στά σχέδιά του καὶ τό 1521 νά κυκλοφορήσει ἕνα πρῶτο δείγμα τῆς συνεργασίας τους: τό *Ψαλτήριον*. Ὁ πρόωρος ὁμως θάνατος τοῦ Κουνάδη, στό τέλος τοῦ 1522 ἢ στίς ἀρχές τοῦ 1523, δέν ἐπέτρεψε νά φανεῖ τό ὀρυμητικό καὶ φιλόδοξο ἐκδοτικό του πρόγραμμα, ὡστόσο ἀνέλαβε νά συνεχίσει τὰ ἐκδοτικά του σχέδια μέ ἀπόλυτη ἐπιτυχία καὶ δυναμισμό ὁ πεθερός του Damiano di santa Maria, σέ συνεργασία μέ τοὺς ἀδελφούς da Sabio.

Γιά τόν Damiano di santa Maria διαθέτουμε ἐλάχιστες πληροφορίες, πού προέρχονται ἀποκλειστικά ἀπό τοὺς κολοφῶνες τῶν ἐκδόσεών του. Καταγόταν ἀπό τό Σπέτζιο τῆς Ἰλλυρίας, καὶ ἐξασκοῦσε τό ἐπάγγελμα τοῦ ὑφαντουργοῦ. Στά χρόνια του κυκλοφόρησαν ἀπό τό τυπογραφεῖο του πλῆθος πρῶτες ἐκδόσεις λειτουργικοῦ χαρακτήρα: *Παρακλητικές*, *Μηναῖα*, *Τριώδια*, *Εὐχολόγια*, καθὼς καὶ τρεῖς ἐκδόσεις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας: *Ἀπολλώνιος*, *Ἱστορία τοῦ Ταγιαπιέρα*, *Πένθος θανάτου καὶ Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου*.

109. Ὅμηρος, Ἰλιάς, Βενετία, Stefano da Sabio γιά λογαριασμό τοῦ Damiano di santa Maria, 1526.

4^ο (17 ἐκ.), 164 φ.
BIBL.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 188-192 (75). Παπαδόπουλος Α', 206 (2769). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Δημήτριου Ποστολάκα.

Ἡ ἐκδοση αὐτῆ τῆς *Ἰλιάδος*, πού χαρακτηρίζεται ἀπό τό ἐκδοτικό σῆμα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη, τυπώθηκε ἀπό τόν Στέφανο Σάβιο γιά λογαριασμό τοῦ πεθεροῦ τοῦ Κουνάδη, Damiano di Santa Maria, συνεχιστῆ τῆς ἐκδοτικῆς-τυπογραφικῆς του ἐπιχείρησης.

Πρόκειται γιά τήν πρώτη ἐκδοση τῆς *Ἰλιάδος*

σέ νεοελληνική μετάφραση, τήν ὁποία ἐπιμελήθηκε ὁ Νικόλαος Λουκάνης ἀπό τή Ζάκυνθο. Τό βιβλίο κοσμεῖται ἀπό μεγάλο ἀριθμό ξυλογραφιῶν (ἑκατόν τριάντα ὀκτώ), οἱ ὁποῖες σχεδιάστηκαν ἀπό γνωστό καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς, ὀνόματι Carnesecca (καλλιτεχνικό ὄνομα;). Ἡ εἰκονογράφηση ἔγινε μέ βάση τίς ἀνάλογες σκηνές τῆς Ἰλιάδος καί τό ὕφος τῆς δέν διαφέρει ἀπό τή σχεδιαστική γραμμή τῶν βενετικῶν ἐκδόσεων. Ἡ σπανιότητα τοῦ βιβλίου δέν ὀφείλεται μόνο στήν παλαιτυπία του ἀλλά καί στό γεγονός ὅτι τά περισσότερα ἀντίτυπα τῆς Ἰλιάδος χάθηκαν, ὅταν πειρατές βύθισαν τό πλοῖο πού τά μετέφερε στήν Ἀνατολική Μεσόγειο.

110. Τυπικόν καί τά ἀπόρρητα, Βενετία, Giovanni & Petro da Sabio, 1545.

Φόλιο (28,5 ἐκ.), 196 φ.
BIBΛ.: Legrand 15⁰⁵-16⁰⁵, 268-270 (114). Παπαδόπουλος Α', 439-440 (5860). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Πρόκειται γιά τή δεύτερη ἐκδοση τοῦ *Τυπικοῦ*, πού εἶχε πρωτοκυκλοφορήσει καί πάλι ἀπό τήν ἴδια ἐταιρεία, τό 1525. Τό κείμενο τοῦ «Τυπικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας» ἐπιμελήθηκε ὁ Ἀνδρόνικος Νούκιος, πού ἀσχολήθηκε μέ τά ἐκδοτικά ζητήματα ἀπό τό 1542 ὡς τό 1545, κοντά στόν Damiano di santa Maria. Ὁ Νούκιος διόρθωσε καί ἐπιμελήθηκε ἐπίσης: τόν Ἀπόστολο (1542) καί τούς *Μύθους* τοῦ Αἰσώπου (1543).

Τή σελίδα τίτλου κοσμεῖ τό ἐκδοτικό σῆμα τοῦ Κουνάδη, δεξιά καί ἀριστερά τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται: *Ἀνδρέου Κουνάδου*.

Ἴταλοί ἐκδότες καί τυπογράφοι βιβλίων γιά τό ἑλληνικό κοινό

Ἀπό τά τέλη τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ 16^{ου} αἰῶνα καί μετά τήν ἐκδοτική ἀπόπειρα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη νά κυκλοφορήσει σέ ἔντυπη

μορφή τά ἀπαραίτητα λειτουργικά βιβλία, ὅπως τά *Μηναῖα*, τό *Ψαλτήριον*, τό *Ἱερολόγιον*, τό *Τριώδιο*, τό *Πεντηκοστάριο* καί πολλά ἄλλα, λόγιοι καί τυπογραφικοί κύκλοι τῆς Βενετίας συνειδητοποίησαν ὅτι ἡ ἀγορά λειτουργικοῦ βιβλίου ἐκτεινόταν σέ ὅλα τά γεωγραφικά μήκη καί πλάτη ὅπου εἶχαν ἐξαπλωθεῖ τά ὀρθόδοξα μοναστικά κέντρα, στή Δύση καί στήν Ἀνατολή. Ἔτσι, Ἕλληνες καί Ἴταλοί λόγιοι καί ἐκδότες κινητοποιήθηκαν, ἰδρύοντας ἐταιρεῖες καί προσλαμβάνοντας παράλληλα τυπογράφους πού ἀνήκαν σέ ἐπαγγελματικές συντεχνίες, μέ σκοπό τήν ἐκδοση συγκεκριμένων βιβλίων καί τήν προώθησή τους στίς ἀγορές τῆς Ἀνατολῆς.

Στήν ἐδραίωση αὐτῆς τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητας σημαντικό ρόλο ἔπαιξε ὁ πεθερός τοῦ Α. Κουνάδη καί «κληρονόμος» τοῦ ἔργου τοῦ Damiano di santa Maria. Ἀπό τό 1521 ὡς τό 1553 ἐξέδωσε τουλάχιστον ἐξήντα ἕνα βιβλία, πολλά ἀπό τά ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τίς πρῶτες ἐκδόσεις, ὅχι μόνο τῶν λειτουργικῶν κειμένων ἀλλά καί τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ὅπως: *Ἀπολλώνιος* (1524), *Πένθος θανάτου* (1524), *Ἱστορία τοῦ Ταγιαπιέρα* (1528) καί *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (1529). Ἀνάλογο ἔργο προσέφερε καί ὁ πρωτομάστορας τοῦ Κουνάδη Ἰωάννης καί οἱ ἀδελφοί Ἀντώνιος καί Πέτρος Νικολίνι Σάβιος, οἱ ὁποῖοι ἐργάστηκαν ὅχι μόνο στή Βενετία, ἀλλά καί στή Βερόνα καί τή Ρώμη. Οἱ ἀδελφοί Σάβιοι, μάλιστα, διεύρυναν τά ἐκδοτικά τους ἐνδιαφέροντα, τυπώνοντας γραμματικά βιβλία (Λάσκαρης, Γαζῆς), ἱστορικά καί φιλοσοφικά κείμενα (Πολύβιος, Ψελλός), καθώς καί θεολογικά συγγράμματα (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Βασίλειος Καισαρείας). Τόσο ὁ Damiano di santa Maria ὅσο καί οἱ ἀδελφοί Σάβιοι συνεργάστηκαν μέ Ἕλληνες λογίους – σέ φιλολογικό καί ἐκδοτικό ἐπίπεδο – ὅπως ὁ Ἀνδρόνικος Νούκιος καί ὁ Ἰωάννης Ναθαναήλ.

Ἀπό τά μέσα τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, ὅμως, οἱ δύο αὐτοί οἴκοι ἔπαψαν νά μονοπωλοῦν τό ἑλληνικό

βιβλίο και νέοι τυπογραφικοί οίκοι καθώς και Έλληνες λόγιοι και επιχειρηματίες πλαισίωσαν τό εκδοτικό σκηνικό του έλληνικού βιβλίου στη Βενετία. Σπουδαιότερος και παραγωγικότερος υπήρξε ο Ίάκωβος Λεονκίνι, πού εργάστηκε από τό 1560 ως τό 1585, μέ συνεργάτες γνωστούς κληρικούς πού διέτριβαν στη Βενετία, όπως ο Θεοφάνης Λογαράς, ο Γρηγόριος Μαλαξός και ο Ζαχαρίας Σκορδύλης. Ο Λεονκίνι μάλιστα, χρησιμοποιώντας συχνά τό τυπογραφικό σήμα του Κουνάδη στίς εκδόσεις του (Τύπος Κουνάδου), δήλωνε συνεχιστής, κατά κάποιο τρόπο, τής εκδοτικής φιλοσοφίας του κληρονόμου του Κουνάδη, καθώς είχε αποκτήσει και χρησιμοποιούσε όχι μόνο τά τυπογραφικά του στοιχεία, αλλά και άλλο εικονογραφικό τυπογραφικό ύλικό.

Ένας άλλος ιταλικός οίκος πού ασχολήθηκε μέ τήν έκδοση λειτουργικών, κυρίως, βιβλίων-μονολότι ή κατεξοχήν εργασία του ήταν ή χαρακτηριστική- συστήθηκε από τόν Άνδρέα και τόν Ίάκωβο Σπινέλλι. Ο Άνδρέας, πού είχε έρθει σέ επαφή μέ επιφανείς Έλληνες λόγιους, όπως ο Άντώνιος Έπαρχος, εξέδωσε τριάντα έλληνικά βιβλία από τό 1548 ως τό 1564, ανάμεσα στα όποια περιλαμβάνεται και τό *Περί συγγενείας βαθμών* του ιερέα Ζαχαρία Σκορδύλη.

Οί εκδόσεις λειτουργικών βιβλίων κυκλοφόρησαν εύρύτατα, σηματοδοτώντας ταυτόχρονα και νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες για τήν έκδοση συγκεκριμένων βιβλίων. Έτσι, πλανόδιοι σχεδόν τυπογράφοι, όπως ήταν ο Zuan Battista Tauroceni (1580-1584) και ο Domenico de Poloni, συνεργάστηκαν μέ λόγιους και ανθρώπους των γραμμάτων, αλλά και μέ τόν επιχειρηματικό κόσμο, πού αποτελεΐτο από τούς Νικόλαο Μαλαξό, Ίππόλυτο και Βασίλειο Βάλερι, Άντώνιο Βεργή και Δημήτριο Μαρμαρέτο, εκδίδοντας αποκλειστικά σχεδόν λειτουργικά βιβλία, τά όποια προωθοΐσαν στίς αγορές τής Άνατολής ή σέ τοπικούς αντιπροσώπους τους.

Πέρα όμως από αυτές τίς εκδοτικές πρωτο-

βουλίες πού ήταν επικεντρωμένες στην αναπαραγωγή βιβλίων για τό έλληνικό κοινό, ιδιαίτερα σημαντικοί εκδοτικοί-τυπογραφικοί οίκοι, όπως των Melchior Sessa, Bartolomeo και Cristoforo Zanetti, Pietro Ravanni, Francesco Rampazetto, και Giunti, εξέδιδαν βιβλία τόσο για τό έλληνικό, όσο και για τό οϋμανιστικό κοινό.

111. *Θείον και Ίερόν Εϋαγγέλιον*, Βενετία, Φραγκίσκος Ίουλιανός, 1588.

Φόλιο (26 εκ.), 106 φ.

BIBL.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 2, 62-64 (182). Παπαδόπουλος Α', 85 (1117).

Η πρώτη έκδοση του *Εϋαγγελίου* κυκλοφόρησε για λογαριασμό του Damiano di santa Maria, τυπωμένη από τόν Στέφανο Σάβιο στη Βενετία, τό 1539. Από τότε τό κείμενο αυτό ανατυπώθηκε έντεκα ακόμη φορές ως τήν έκδοση του Ίουλιανού, στό τέλος τής όποίας προστέθηκε και τό *Εϋαγγελιστάριο*. Η σελίδα τίτλου όλων των *Εϋαγγελίων*, από τά μέσα του 16^{ου} αιώνα και μετά, χαρακτηρίζεται από έντεχνες σέ αναγεννησιακό ύφος ξυλογραφίες πού πλαισιώνουν τόν τίτλο, και από τή χρήση μαύρης και κόκκινης μελάνης.

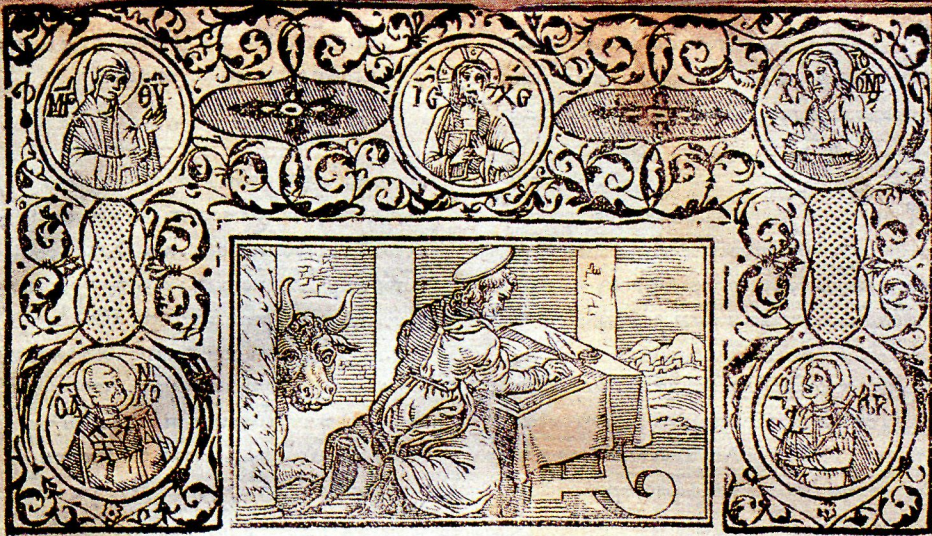
Τήν έκδοση φρόντισε ο Χιώτης ιατροφιλόσοφος Μανουήλ Γλυζούνης, πού επιμελήθηκε εκδοτικά μεγάλο αριθμό βιβλίων από τό 1568, περίπου, ως τό 1596.

112. *Μήν Ίανουάριος*, Βενετία, Άνδρέας και Ίάκωβος Σπινέλλι, 1552.

Φόλιο (27,8 εκ.), 156 φ.

BIBL.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 4, 24 (535). Παπαδόπουλος Α', 286 (3844).

Τά *Μηναΐα*, δηλαδή τά βιβλία πού περιέχουν τίς ακολουθίες των έορτών του έτους (δεσποτικές, θεομητορικές και άγιών), άρχισαν να

**ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ
ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ ΤΟΥ ΚΕΘΟΥ ΕΤΟΥΣ.**

Εκ του κατά Λουκᾶν.

Ὡς κούρω ἐκεῖνος, ἠρώδης ὀπτραρχῆς, ἔλεγ-
χενος ὑπὸ βαρρου, περὶ ἠρωδιᾶδος τῆς ἰου-
δαίας ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τῶν πατρῶν αὐ-
τοῦ ἐπισημῶν ὀρωδῆς, προσέθηκε καὶ τοῦτο
ἐπιπάσσει, καὶ κατακτείνει τὴν βασιλίστην Φυ-
λακίαν. ἐγγετο δὲ ἐν τῷ βαπτισμῷ αὐτοῦ, κατα-
τῆλασεν, καὶ ἵνασεν βαπτιστὴς καὶ ἵερρευσεν
μῆνον, ἀρρωθῶν αὐτὸν οὐρανῶν, καὶ κατακτε-
νοῦν τὸ πρῶτον ἀνομιᾶς, σωματικῶς εἶδεν, ὡς πε-
ρισσῶν ἐπὶ αὐτῷ καὶ φωνῶν ἠερουαροῦ γερ-
ουδαί, λέγοντων, σὺ εἶς ἡμεῖς οὐκ ἀγαπῆτος
ἐν σοὶ ἠνδρῶν.

πὶ γ. τῆς α' ἐβδ.

Εκ του κατά Λουκᾶν.

Ὡς κούρω ἐκεῖνος, ἠρώδης ὀπτραρχῆς, ἔλεγ-
χενος ὑπὸ βαρρου, περὶ ἠρωδιᾶδος τῆς ἰου-
δαίας ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τῶν πατρῶν αὐ-
τοῦ ἐπισημῶν ὀρωδῆς, προσέθηκε καὶ τοῦτο
ἐπιπάσσει, καὶ κατακτείνει τὴν βασιλίστην Φυ-
λακίαν. ἐγγετο δὲ ἐν τῷ βαπτισμῷ αὐτοῦ, κατα-
τῆλασεν, καὶ ἵνασεν βαπτιστὴς καὶ ἵερρευσεν
μῆνον, ἀρρωθῶν αὐτὸν οὐρανῶν, καὶ κατακτε-
νοῦν τὸ πρῶτον ἀνομιᾶς, σωματικῶς εἶδεν, ὡς πε-
ρισσῶν ἐπὶ αὐτῷ καὶ φωνῶν ἠερουαροῦ γερ-
ουδαί, λέγοντων, σὺ εἶς ἡμεῖς οὐκ ἀγαπῆτος
ἐν σοὶ ἠνδρῶν.

ἰεραὶ. τῶν δὲ τῶν βωμῶν. τῶν σελιμῶν. τῶν μακ-
σῶν. τῶν ἀμμοδαῶν. τῶν ἀραμῶν. τῶν ἰωραμῶν. τῶν εσραμῶν.
τῶν φαρῶν. τῶν οὐδα. τῶν ἀκωβ. τῶν ἰσακ. τῶν ἀβρα-
άμ. τῶν δάρρα. τοῦ μαχῶν. τοῦ σερύχ. τῶν μα-
γῶν. τοῦ φαλέκ. τοῦ εἶ. τοῦ σὺλα. τοῦ καί-
μα. τοῦ ἀρφαξῶν. τοῦ σὺμ. τοῦ σὺμ. τοῦ λα-
μῶν. τοῦ μαδουσελα. τοῦ σὺμ. τοῦ ἀρ. τοῦ ἀρ. τοῦ
μαλελέν. τοῦ καίμα. τοῦ σὺμ. τοῦ σὺμ. τοῦ
σὺμ. τοῦ ἀδάμ. τοῦ θεοῦ. ἰησοῦς δὲ πλήρης
πρὸς ἀγίου, ὑπέφραφεν ἀπὸ τοῦ ἰερδαροῦ,
καὶ ἠγτο ἐν τῷ πρῶτῳ εἰς τὴν ἠρημον.

πὶ δ. τῆς α' ἐβδ.

Εκ του κατά Λουκᾶν.

Ὡς κούρω ἐκεῖνος, ἠρώδης ὀπτραρχῆς, ἔλεγ-
χενος ὑπὸ βαρρου, περὶ ἠρωδιᾶδος τῆς ἰου-
δαίας ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τῶν πατρῶν αὐ-
τοῦ ἐπισημῶν ὀρωδῆς, προσέθηκε καὶ τοῦτο
ἐπιπάσσει, καὶ κατακτείνει τὴν βασιλίστην Φυ-
λακίαν. ἐγγετο δὲ ἐν τῷ βαπτισμῷ αὐτοῦ, κατα-
τῆλασεν, καὶ ἵνασεν βαπτιστὴς καὶ ἵερρευσεν
μῆνον, ἀρρωθῶν αὐτὸν οὐρανῶν, καὶ κατακτε-
νοῦν τὸ πρῶτον ἀνομιᾶς, σωματικῶς εἶδεν, ὡς πε-
ρισσῶν ἐπὶ αὐτῷ καὶ φωνῶν ἠερουαροῦ γερ-
ουδαί, λέγοντων, σὺ εἶς ἡμεῖς οὐκ ἀγαπῆτος
ἐν σοὶ ἠνδρῶν.

τυπώνονται στή Βενετία, ήδη από τό 1528. Ἐντιπροσωπεύουν τό σημαντικότερο σῶμα βιβλίων πού τυπώθηκε ὡς τό 1800, καί ἀριθμοῦν τουλάχιστον τετρακόσιες ἐνενήντα ἐκδόσεις. Ταυτόχρονα, σέ συνδυασμό μέ τόν μεγάλο ἀριθμό «τραβηγμάτων» τῶν βιβλίων αὐτῶν, ἡ ἐκδοση τῶν *Μηναίων* ὑποστήριξε ἀποφασιστικά, ἀπό οἰκονομική καί ἐργασιακή πλευρά, τά ἑλληνικά τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, καθώς ὑπῆρξε ἡ μοναδική πηγή παραγωγῆς τους.

113

113. Ὡρολόγιον, Βενετία, Στέφανος Σάβιος, 1524.

8° (4,5 ἐκ.), 250 φ.

BIBΛ.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 181-182 (71). Παπαδόπουλος Α', 207 (2786). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου.

Τό Ὡρολόγιον, πού πρωτοτυπώθηκε ἀπό τόν Ζ. Καλλιέργη στή Βενετία, τό 1509, ἀποτελεῖ τήν τέταρτη κατά χρονολογική σειρά ἐκδοση τοῦ κειμένου αὐτοῦ, καί ἀνατυπώθηκε, κυρίως, στή Βενετία ὡς καί τό 1800, τουλάχιστον ἑκατό φορές. Πρόκειται γιά ἕνα κομψότατο βιβλίο, ὅπως ἄλλωστε ὅλες οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ὡρολογίου, τυ-

πωμένο μέ μαύρη καί κόκκινη μελάνη, στό ὕφος τῆς πρώτης ἐκδοσης.

Τήν ἐκδοση ἐπιμελήθηκε ὁ Δημήτριος Ζῆνος ἀπό τή Ζάκυνθο, πού ὑπῆρξε, ἀναμφισβήτητα, ὁ σπουδαιότερος φιλολογικός ἐπιμελητής τῆς ἐταιρείας τοῦ Κουνάδη καί τοῦ Damiano di santa Maria. Οἱ συμβουλές καί παρατηρήσεις τοῦ Ζήνου ὑπῆρξαν καθοριστικές γιά τήν ἐκδοτική φιλοσοφία τῆς ἐταιρείας καί ἀναφέρεται ὅτι ἐργάστηκε ἐκεῖ ἀπό τό 1523 ὡς τό 1539.

Νικόλαος Σοφιανός

Ὁ Νικόλαος Σοφιανός, πού γεννήθηκε στήν Κέρκυρα στίς ἀρχές τοῦ 16^{ου} αἰώνα, ὑπῆρξε ἰδιαίτερα ἀνήσυχο πνεῦμα καί ἀναγεννησιακή μορφή. Πρέπει νά σπούδασε στή Ρώμη, γύρω στό 1517-1518, ὅπου καί γνωρίστηκε μέ μαθητές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου. Ἐργάστηκε, πιθανότατα, μέ τόν Ματθαῖο Δεβαρῆ γιά τή σύνταξη τοῦ καταλόγου τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ καρδινάλιου Ridolfi, ἀνιψιοῦ τοῦ πάπα Λέοντα Γ', καί πρῖν ἀπό τό 1533 βρέθηκε στή Βενετία, ὅπου ἀσχολήθηκε μέ τήν ἀντιγραφή χειρογράφων.

Τό 1543 ὁ Σοφιανός ταξίδεψε στήν Ἑλλάδα μέ σκοπό νά ἀγοράσει ἑλληνικά χειρόγραφα γιά λογαριασμό τοῦ Don Diego da Mentoza (1503-1575), Ἰσπανοῦ πρέσβη τοῦ Καρόλου Ε' στή Βενετία. Στή διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ ὁ Σοφιανός, ἐρχόμενος σέ ἐπαφή μέ μοναστικά κέντρα, πόλεις καί χωριά, διαπίστωσε τήν παντελή ἔλλειψη κατάλληλου διδακτικοῦ ὕλικου καί ἐπίσης ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν λησμονήσει πλέον τήν ἀρχαία ἑλληνική γλώσσα. Ἔτσι, μέ τήν ἐπιστροφή του στή Βενετία, καί ἀφοῦ ἐξέφρασε τίς ἀνησυχίες του στούς ἐταίρους του, ἀποφάσισε νά προχωρήσει στήν ἐκδοση ἐκπαιδευτικῶν ἐργαλείων γιά τόν διάσπαρτο ἑλληνισμό.

Ἡ ἐκδοτική-τυπογραφική δραστηριότητα τοῦ Σοφιανοῦ χρονολογεῖται ἀπό τό 1542 ὡς καί τό

0.8847 KE

ΜΗΝ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ
ΟΥΤΟΣΙ

ϞϞϞϞ
ϞϞϞϞ

Τὸ παρὸν μῆνα ἰοῦ τετύπωμα, Ἐμετίσιμ, παρα-
πέρου, ἰοῦ τοῦ ποτέ. Χειροφάρου τοῦ
τραπεζῆ. ἀμάλωμασι μὲν τοῖς εαυτῆ.
Σάμμελεια δὲ καὶ Σαπίδιορθώσει.
Γεωργικὴ ἰδρῶς βλαστῆ καὶ
πὸς τῆ Σατορομαζομῆς
παρῆλαίου.

Ἐπει ἀποτίσιν εἰσαρ-
κῆς οἰκαρομίας, αβ, ε.

ΜΙΜΗΤΑΙ ΕΣΤΕ ΤΟΝ ΔΙΣΤΟΝ

1545. Τό πρώτο του έκδοτικό δοκίμιο είναι, μάλλον, τό *Περί κατασκευής και χρήσεως κρικωτού αστρολάβου*, πού τυπώθηκε άχρονολόγητο, πιθανόν τό 1542, στή Ρώμη ή στή Βενετία. Τό 1544, ό Σοφιανός θά τυπώσει τό πόνημα τοῦ Ἀντώνιου Ἐπάρχου, *Εἰς τήν Ἑλλάδος καταστροφήν θρηῆνος καί τήν ἴδια χρονιά, τό Περί παιδων άγωγῆς* τοῦ Πλουτάρχου, μέ τόν τίτλο *Παιδαγωγός*.

Τό τυπογραφικό σῆμα τοῦ Νικόλαου Σοφιανοῦ (Ὡρολόγιον, Βενετία, 1545).

Τήν ἐπόμενη χρονιά, τό 1545, φαίνεται ὅτι ἐγκατέστησε ἕνα πιεστήριο στήν οἰκία του, ὅπου μαζί μέ τούς συντρόφους του (ἐταίρους) ὄραματίστηκαν τήν ἐδραίωση ἑνός ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, ἀπό τό ὁποῖο κυκλοφόρησαν δύο βιβλία: τό *Ὡρολόγιον* (1545) καί τό *Εὐχολόγιον* (1545).

Μολοντί ὁ Σοφιανός σχεδίαζε νά προχωρήσει συστηματικά στήν ἔκδοση βιβλίων σέ νεοελληνική γλώσσα καί ὑπολόγιζε νά κυκλοφορήσει ἐκπαιδευτικά συγγράμματα, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν ἔργων τοῦ Λουκιανοῦ, φαίνεται ὅτι οἱ τυπογραφικές του πρωτοβουλίες δέν βρῆκαν ἀνάλογη ἀπήχηση. Ὡστόσο, πῆρε τήν πρωτοβουλία γιά τήν ἔκδοση ἑνός χάρτη τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου —μέ πίνακες τῶν τοπωνυμίων,

οἱ ὁποῖοι βασιζόνταν στά ἔργα τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Στράβωνα, τοῦ Πτολεμαίου καί τοῦ Πανσανία— ὁ ὁποῖος κυκλοφόρησε μέ λατινικές ἀναφορές καί τόν τίτλο *Totius Graeciae descriptio*, γνώρισε δέ πολλές ἐπανεκδόσεις, πιθανόν ἀπό τό 1536 ὡς τό 1552. Μετά τό 1545 οἱ πληροφορίες γιά τόν Σοφιανό ἐλλείπουν καί δέν ἀποκλείεται νά παρέμεινε στή Βενετία ἀντιγράφοντας χειρόγραφα. Ὡστόσο, τά τυπογραφικά στοιχεῖα πού κόπηκαν μέ βάση τόν γραφικό του χαρακτήρα χρησιμοποιήθηκαν στίς ἔκδόσεις του καί διαιώνισαν τή φήμη του, καθώς Ἕλληνες καί Ἴταλοί τυπογράφοι προμηθεύονταν γιά χρόνια τό ἀνάλογο ὕλικό μέ βάση τίς μῆτρες αὐτές.

114. Πλούταρχος, *Παιδαγωγός*, Βενετία, ἐν οἰκία Βαρθολομαίου καλλιγράφου, 1544.

4^ο (20 ἐκ.), 14 φ.

BIBL.: Legrand 15^{ος}-16^{ος}, 1, 246-258 (107). Παπαδόπουλος Α', I, 364 (4881). Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Γεώργιου Μαυροκορδάτου. (οἱ ὑποδείξεις ἀναφέρονται πρὸς τὸν Νικόλαον)

Ἡ ἔκδοσις αὐτῆ τοῦ Πλουτάρχου, τό *Περί παιδων άγωγῆς*, πρωτοτυπώθηκε ἀπό τόν Ἰανό Λάσκαρη στή Φλωρεντία, γύρω στό 1496, καί ἦταν ἐνσωματωμένη στήν ἔκδοση τοῦ Κέβητα, πού φέρει τόν τίτλο *Πίναξ*. Ἡ ἔκδοση τοῦ Λάσκαρη εἶχε ἐπίσης ἐκπαιδευτικό χαρακτήρα καί ὑποστήριξε τίς ἑλληνικές σπουδές στά οὐμανιστικά κέντρα τῆς Ἰταλίας.

Ὁ Σοφιανός προλογίζοντας τή δική του ἔκδοση τοῦ Πλουτάρχου, ἀπευθίνει χαιρετισμό στόν ἐπίσκοπο Μυλοποτάμου καί Χερσονήσου Διονύσιο, καί τόν πληροφορεῖ γιά τούς λόγους πού τόν ὀδήγησαν νά ἀναλάβει αὐτή τήν ἐκπαιδευτική-ἐκδοτική ἐκστρατεία, χάρη τοῦ Γένους καί τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀρχαίου κλασικοῦ πνεύματος. Κατονομάζει μάλιστα καί τούς ἐταίρους του, πού τόν στήριξαν στήν ὅλη ἐκδοτική προσπάθεια: τόν Ἰπποκράτη Ἀγγελό, τόν Ἀντώνιο Ἐπαρχο, τόν Κωνσταντῖνο Ράλλη, τόν Ματθαῖο Δεβαρῆ, τόν Γεώργιο Κορίνθιο καί ἄλλους.

Κ. Σπ. Στάικος

ΓΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

παιδαγωγός.

Φέλιμον νομίζω καὶ δὺλογον εἶναι νασκοπίσμενον καλὰ ὅσον εἶναι δευα τὸν καὶ ναεῖ ποῦ μὲν ὅσα ἀρμόζει εἰς τὴν ἀνατροφίην καὶ τὴν παιδείαν τῶν δὺγενῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ ναῖ φημι τοῦ μὲν ἐκείνου ὅπου δὴ τὰ χρειαστοῦ οἱ νέοι, θέλουσι ἀκρῆτα σαθεῖ φρόνιμοι καὶ γενναῖοι καὶ εἰσάρεθι οὗ τρώποισ καὶ ἴσως κάλλιον εἶναι ναρχίσω μὲν πρῶτον ἀπὸ αὐτῶν τὴν γενεάν τῆς ἀνθρώπου. Ὅσοι λοιπὸν ἐπιθυμοῦσι ναρχίσω πατῆρα εὐδξων καὶ λαμπρῶν παιδίων, συμβουλεύσει τις ἠθελα να μὴ συμμίξω με ὅποιαν τύχη γυναικα. πῶρην λέγω πολιτικῶν, ἢ παλακίω. διότι ὅσοι οὐδὲν εἶναι ἀπὸ καλὸν πατῆρα καὶ μητῆρα, εἰς ὄλην τοὺς τὴν ζωὴν ἔχουσι πολλοὺς οὐνειδομενοὺς καὶ λόγους, καὶ μαθεῖς ὅπου να θέλει, δὺηλα καὶ ἐλέγχει καὶ ὑβρίζει. καὶ οὐδὲν ἀρῶ φρόνιμος ἢ τὸν ὀνειδομένο ὅποιος λέγει. ὅταν ἢ ἀρχὴ καὶ ἢ εἰς τῆς γενεῶν οὐδὲν εἶναι καλὴ, ἀνάγκη να δὺσυχρῶ τὰ παιδία. εἶναι λοιπὸν εἰς τὸν ἀνθρώπων καλὸς θησοικος παρησία ἢ δὺγενεα. καὶ ὅσοι ἐπιθυμοῦσι να γενῶν παιδία γήσια, καὶ ἔχουσι ποῦ πολλοῦ αὐτῶν τὴν δὺγενεάν καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὅσοι ἀνθρώποι ἔχουσι δὺ γενεῶν νενοβάνω μὲν καὶ μὴ γήσιον, καὶ τὰ φρονήματα τὰς καὶ τὰ διανοήματα καὶ δὺν αἰ ποτε σφάλωσι καὶ ταπεινωῦται. καὶ μάλιστα ὀρθῶς καὶ ἀληθῶς λέγει ὅποιος ἐκείνος ὅπου εἶπεν. δουλώνεσαι ἐκείνος ὅπου εἰνοεῖ ὅτι εἶχε ἀτυρῶν πατέρα ἢ μητέρα καλὰ καὶ δὴ εἶναι μεγαλόψυχος ἀνθρώπου. ὡς πῶρ πάλιν τὸ εὐαντίον, ὅσοι ἔχουσι εὐδξοὺς καὶ λαμπροὺς γενεῖς, γέμουσιν ἐπιδρηφάνια καὶ μεγαλαυχία. καὶ λέγουσι τὸν διόφαντον τὸν μὲν θεμιστοκλέους τῆς στρατηγῶν τῶν ἀθηναίων, ὡς πολλαίμεις εἶπεν εἰς πολλοὺς, ὅτι ἐπὶ αὐτὸς εὐλετα, ἐκείνο θέλει καὶ τὸ πῶρ τῶν ἀθη-

Τά τυπογραφεία Γλυκῆ (1670),
Σάρου (1684), Θεοδοσίου (1754)

Ἀπό τίς χίλιες περίπου ἐκδόσεις ἑλληνικῶν βιβλίων τοῦ 17^{ου} αἰώνα, οἱ βενετοὶ τυπογράφοι Antonio καὶ Giovanni Pietro Pinelli (Πινέλλος), 1600-1676, ἐκδίδουν περίπου 140 βιβλία. Ὁ Giovanni Antonio καὶ ὁ Andrea Giuliani (Ἰουλιανός), 1631-1690, ἐκδίδουν περίπου 170 βιβλία. Ὁ Orsino Albrizzi, 1663-1670, ἐκδίδει 15 βιβλία. Ὁ Valentino Mortali, 1666-1679, ἐκδίδει 6 βιβλία. Τούς δύο τελευταίους «διαδέχθηκε» ὁ Νικόλαος Γλυκῆς, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἀγόρασε τόν τυπογραφικό ἔξοπλισμό τοῦ Albrizzi καὶ τίς ἄδειες ἐκδοσης ὀρισμένων βιβλίων, μπόρεσε νά πάρει καὶ τήν ἄδεια εἰσόδου στή συντεχνία τῶν βενετῶν τυπογράφων, ἐνῶ προσέλαβε τόν Mortali ὡς στοιχειοθέτη καὶ ἀγόρασε ἀπ' αὐτόν ὅσες ἄδειες ἐκδόσεων εἶχε ἐξασφαλίσει. Τό τυπογραφεῖο Γλυκῆ θά διατηρηθεῖ 185 χρόνια (1670-1854), μέ περιόδους ἀκμῆς καὶ ἐποχές κάμψης, μέ πέντε γενιές ἰδιοκτητῶν (Νικόλαος, Μιχαήλ, Νικόλαος, Μιχαήλ, Ι. Α. Μυλωνόπουλος) καὶ κατά καιροὺς συνεταιροὺς καὶ διευθυντές, μέ βενετούς κυρίως στοιχειοθέτες, ἀρχιτεχνίτες καὶ πιεστές, ἔλληνες ἐπιμελητές καὶ διορθωτές, μέ ἓνα μέχρι πέντε πιεστήρια καὶ 1500 περίπου ἐκδόσεις. Ὁ Γλυκῆς πραγματοποίησε τίς ἐκδόσεις ὡς ἐπιχειρηματίας, εἰδικευμένος κυρίως στά θρησκευτικά-λειτουργικά βιβλία ἀλλά καὶ σέ ἐκεῖνα τῆς σχολικῆς χρήσης καὶ λαϊκῆς κατανάλωσης. Ὡς τυπογράφος –μέ πλήρη ἢ μερικὴ χρηματοδότηση– τύπωσε βιβλία τρίτων, νεωτερικά καὶ εἰδικά βιβλία, καὶ τὰ προώθησε ὡς βιβλιοπώλης μέ ἱκανοποιητικό ἐμπορικό δίκτυο. Ἀνταγωνιστῆς τοῦ Γλυκῆ, στήν πρώτη περίοδο τῆς λειτουργίας του, στάθηκε ὁ Andrea Giuliani, ὁ ὁποῖος, μέ παρέμβασή του στή συντεχνία, ἐμπόδισε νά δοθεῖ στόν Γλυκῆ προνόμιο εἰκοσιπενταετοῦς ἀποκλειστικῆς ἐκδοσης λειτουργικῶν βιβλίων. Διαρκέστεροι ἀνταγωνιστές

τοῦ Γλυκῆ ὑπήρξαν δύο ἄλλοι ἠπειρώτες ἔμποροι πού ἴδρυσαν τυπογραφεῖα στή Βενετία. Ὁ Νικόλαος Σάρος ἴδρυσε τυπογραφεῖο τό 1686 καὶ μπόρεσε νά ἀνταγωνιστεῖ τόν Γλυκῆ καὶ σέ ποσότητα ἐκδόσεων, ἀλλά καὶ σέ ποιότητα καὶ προσιτότερες τιμές. Ὑστερα ἀπό τόν θάνατο τοῦ Σάρου (1697), ὁ γιός του διατήρησε τό τυπογραφεῖο ὡς τό 1706. Τό τυπογραφεῖο Σάρου τύπωσε συνολικά 80 περίπου βιβλία. Ὁ Antonio Bortoli ἀγόρασε τό 1706/1707 τό τυπογραφεῖο τοῦ Σάρου καὶ χρησιμοποίησε, αὐτός καὶ οἱ διάδοχοί του, παράλληλα καὶ ἀνεξάρτητα μέ τή δική του, καὶ τήν ἐπωνυμία τοῦ Σάρου ὡς τό 1788, πού θά κλείσει καὶ ἡ τυπογραφία Bortoli. Ὁ Bortoli ἀγόρασε τό 1712 καὶ τήν τυπογραφία Francesco Giuliani καὶ ἀναδείχθηκε ὁ σημαντικότερος βενετός τυπογράφος ἑλληνικῶν βιβλίων: τύπωσε μέ τήν ἐπωνυμία του 320 περίπου βιβλία καὶ μέ τήν ἐπωνυμία τοῦ Σάρου 230 βιβλία.

Διεκδίκησε τό 1738 τό ἀποκλειστικό προνόμιο εἰκοσαετοῦς ἀποκλειστικῆς ἐκδοσης τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἀλλά ὕστερα ἀπό τήν ἀντίδραση τοῦ Γλυκῆ τό προνόμιο περιορίστηκε σέ τρία βιβλία καὶ μέ δεκαετή διάρκεια. Ὁ Δημήτριος Θεοδοσίου, τεχνίτης, ἀρχιτεχνίτης καὶ διευθυντής τοῦ τυπογραφείου Γλυκῆ, πῆρε τό 1754 ἄδεια γιά ἴδρυση τυπογραφείου ἑλληνικῶν καὶ σλαβικῶν βιβλίων. Ἐκσυγχρόνισε λειτουργικά βιβλία καὶ κατοχύρωσε τό προνόμιο ἐπανεκδόσῆς τους, ἐναντι τοῦ Γλυκῆ, πού προσπάθησε νά τόν μιμηθεῖ. Τό τυπογραφεῖο Δημητρίου καὶ Πάνου Θεοδοσίου λειτούργησε ὡς τό 1820 καὶ τύπωσε 500 περίπου ἑλληνικά βιβλία, ἐκτός ἀπό τὰ σλαβικά καὶ ἀρμενικά.

Μέ τούς χιλιάδες τίτλους ἑλληνικῶν βιβλίων, πού τυπώθηκαν στή Βενετία γιά τέσσερις αἰῶνες, καλύφθηκαν οἱ ἀνάγκες τῆς λατρείας καὶ τῆς θρησκείας, τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς παιδείας: βιβλία κυρίως τυποποιημένα καὶ παραδοσιακά, ἀλλά καὶ παιδευτικά καὶ νεωτερικά, καθιέρωσαν τή Βενετία στή συνείδηση τῶν Ἑλλήνων ὡς πόλη τοῦ βιβλίου.

115. Δωρόθεος μητροπολίτης Μονεμβασίας, Ὁ Χρονογράφος, τουτέστι, Βιβλίον ἱστορικόν, Βενετία, Ἀνδρέας Ἰουλιανός, 1676.

21 ἐκ. (4^ο)· 52 σ. χ. ἄρ. + φμ' + 2 λ.
 ΙΣΤ. 1228^M. Προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη Μαυροκορδάτου-Μπαλτατζῆ.
 Legrand 17^οs, II 534· Παπαδόπουλος Α', 2077.

Εἶναι ἡ ἕκτη γνωστὴ ἔκδοση τοῦ ἑλληνικοῦ Χρονογράφου, πού προσγράφεται στὸν ψευδο-Δωρόθεο Μονεμβασίας. Ἀπὸ τὸ 1631 ὡς τὸ 1818 τὸ λαοφιλὲς ἀνάγνωσμα ἐκδόθηκε τουλάχιστο τριάντα φορές, πάντοτε στὴ Βενετία, ἀπὸ βενε-

Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684). Χαλκογραφία ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Δωροθέου, Ὁ Χρονογράφος, Βενετία 1676.

τούς καὶ Ἕλληνες τυπογράφους. Πρόκειται γιὰ ἐπίτομη χρονογραφία, σὲ λαϊκὴ γλῶσσα, στηριγμένη στό χειρόγραφο χρονικὸ τοῦ 1570 καὶ ἄλλα χρονικά. Ἀρχίζει τὴ διήγησή της ἀπὸ «κτίσεως κόσμου» καὶ καταλήγει στὶς ἀρχές τοῦ

17^ο αἰώνα, ἐνῶ σὲ κάθε νέα της ἔκδοση πλουτίζεται μὲ σύντομα χρονικά γιὰ τὰ σύγχρονα γεγονότα καὶ ἐνημερώνεται ὁ κατάλογος τῶν δόγηδων τῆς Βενετίας καὶ τῶν τούρκων σουλτάνων, συνέχεια στὴν ἀπαρίθμηση τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Στὸν πρόλόγό του ὁ βενετὸς τυπογράφος ἐπισημαίνει τὶς δυσκολίες διάδοσης τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀφοῦ, «ἀφροντίστως διάγουσι τὴν ζωὴν τὰ τῆς Ἀνατολῆς θρέμματα καὶ γεννήματα τῶν Γραικῶν καὶ μετὰ βίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκμελετοῦσι τὴν ὁμοπάτριον καὶ ἐπιχώριον γλῶτταν», καὶ παρακαλεῖ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἀγοράσουν τὸ Χρονογράφο καθὼς «τῆς ἱστορίας ὁ κυριώτερος σκοπὸς εἶναι νὰ νουθετᾶ τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ μεταγενεστέρους εἰς τὸ εὖ ζῆν καὶ καλῶς διαγείν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πολιτείᾳ». Ἡ ἔκδοση εἶναι ἀφιερωμένη ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ της Ἀμβρόσιο Γραδενίγο στὴ μαθήτριά του Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684), πρώτη γυναίκα πτυχιούχο στὸν κόσμον, τῆς ὁποίας ἡ προσωπογραφία κοσμεῖ τὸ βιβλίο.

116. Ἡ Θεία Γραφή, δηλαδή Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ἅπαντα, Βενετία, Νικόλαος Γλυκῆς, 1687.

39 ἐκ. (8^ο καὶ 2^ο)· 6 σ. χ. ἄρ. + 1098 + 1 χ. ἄρ. + 94 + 2 χ. ἄρ.
 Θ 1577. Ἐκ τῶν τοῦ ταπεινοῦ ἐπισκόπου Δαλματίας, Ἀλβανίας καὶ Ἰστρίας Βενεδίκτου Κράλιεβιτς τοῦ ἐκ Μακεδονίας.
 Legrand 17^οs, II 610· Παπαδόπουλος Α', 1087.

Ἡ μοναδικὴ ὁλοκληρωμένη καὶ μνημειώδης ἔκδοση τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀπὸ Ἕλληνα τυπογράφο ὡς τὸ 1821. Εἶναι ἀφιερωμένη στὸν ἡγεμόνα Οὐγγροβλαχίας «Ἑλλήνων καύχημα, Βυζαντινοῦ δόξα» Σερβάνο Καντακουζηνό, μὲ τὴν παρότρυνση νὰ ἐνισχύσει τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου στὰ ρουμανικά. Ἡ ἔκδοση ἀλλὰ καὶ ἡ μετάφραση (1688) ἐντάχθηκαν στὴν προσπάθεια στήρι-

Ο ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΣ.

ΤΟΥΤΕΣΤΙ, ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ.

Όπερ συλλεχθέν παρά τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Μονεμβασίας, Κυρίου Δωροθέου, ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων Ἑλλήνικων Ἱστοριῶν, εἰς κοινὴν ἐπεζεύθη γλῶσσαν παρ' αὐτοῦ τῷ Παιριωτῆτι.

Καλεῖται ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΣ, διότι γράφει τὰς χρόνας καταλεπτικῶς καὶ κοιρούς πασῶν τῶν παρελθουσῶν Ἱστοριῶν ἀπὸ Δημιουργίας τῆς Κόσμου, μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πλεόν ἐπέκειρα.

Ἐτυπώθη μὲν ἤδη ἐκ πολλῶν, ἀλλὰ χωρὶς τινος ἐπινορθώσεως καὶ ἐπιμελείας, ὡς ἔδει· νῦν δ' ἀκριβῶς διορθωθέν παρά τῷ Σοφωτῆτι καὶ Παροσιωτῆτι Κυρίῳ Ἀμβροσίου τῷ Γραδενίῳ, Ἀββᾶ καὶ Βιβλιοφύλακος τῆς Ἱερατικῆς Ἐνετιῶν Γαλινοτάτης Ἀριστοκρατίας, ἐκδίδεται ἐξ ὑπαρχῆς παρ' ἐμοῦ Ἀνδρέου Γουλιανοῦ Φιλέλληου τῷ
Τυπογράφῳ ἰδίῳ μόχθῳ καὶ δαπάνῃ·
καὶ εὐλαβῶς ἀφιερῶται

Τῆς Ἐκλαμπροτάτης Κυρίας
Ἐλένης Ἠλοῦ Κρητίνας,
Κορνηλίνας-Πισκοπίνας,
Θυγατρὶς τοῦ Ἐξοχολογιστοῦ
Κυρίου Γεωργίου Ἰωάννου-Βαπτιστοῦ,
Ἐπιστάτου τοῦ Ἀγίου καὶ Ἐπαγγελιστοῦ Μάρκου.

Περίχει δὲ καὶ Πίνακα Διπορώτατον, πρὸς ὁδηγίαν Ἱερατικῆς Ἀναγωγῆς, εἰς τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα περίεργα καὶ ἀξιωματικόν.

Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio.

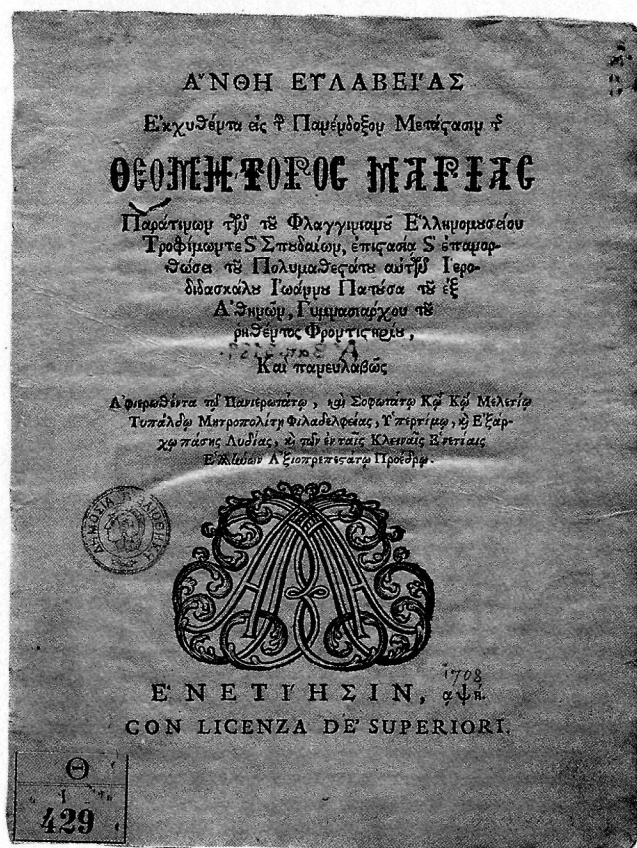

Ἐνετιῆσιν, ἔτει Χειρονομίας, α' χ' ο' σ'.

Παρά Ἀνδρέα Γουλιανῶ τῷ Τυπογράφῳ.

ξης τῶν Ὁρθοδόξων ἔναντι τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν καὶ στὴ δράση τῶν ὀρθόδοξων ἱεραποστολῶν στὴ Βαλκανικὴ, τὴ Ρωσία καὶ τὴν Ἀνατολή, ὅπου ἡ δράση τῶν Καθολικῶν εἶναι ἔντονη. Ἐπόμενη μνημειώδης ἔκδοση τῆς Ἀγίας Γραφῆς γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἔχουμε τὸ 1821 στὴ Μόσχα, μὲ τὴ χορηγία τῶν ἐμπόρων εὐεργετῶν ἀδελφῶν Ζωσιμάδων.

Ὁ κάτοχος τοῦ ἀντιτύπου, ἐπίσκοπος Δαλματίας Βενέδικτος Κραλίδης-Κράλιεβιτς (1765-1862), ζοῦσε στὴ Βενετία καὶ χάρισε τὴ βιβλιοθήκη του (700 τόμοι) στὴ Νέα Πέλλα, νεοἰδρυ-

117

μένη κοινότητα τῶν Μακεδόνων στὴν Ἀταλάντη Λοκρίδας Φθιώτιδας. Τελικὰ ἡ συλλογὴ πέρασε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἄλλο ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου χάρισε στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ 1880, ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Φιλῆμων.

117. Ἄνθη Εὐλαβείας, Βενετία, Ἀντώνιος Βόρτολης, 1708.

21 ἐκ. (8ο): 2 σ.χ.ἀρ. + 42
Θ 4291 (Γ.Δ.).

Legrand 18^{ος}, I 47· Παπαδόπουλος Α', 350.

Ποιητικὰ γυμνάσματα μαθητῶν τῆς Φλαγγιανείου Σχολῆς στὴ Βενετία, σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ, λατινικὴ, ἰταλικὴ καὶ νεοελληνικὴ γλῶσσα, μὲ κεντρικὸ θέμα τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Ὁ σχολάρχης Ἰωάννης Πατούσας καὶ οἱ μαθητὲς ἀφιέρωσαν τὴ συλλογὴ στό μητροπολίτη Φιλαδελφείας (Βενετίας) Μελέτιο Τυπάλδο, κατηγορούμενο γιὰ φιλοκαθολικισμό. Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἐκδόσεις τοῦ κύκλου τοῦ Τυπάλδου, τυπώθηκε στό τυπογραφεῖο Σάρου-Βόρτολη.

Τὰ ποιήματα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴ δροσιὰ καὶ τὴ χάρη τῶν νησιωτικῶν καταβολῶν τῶν συντακτῶν τους, τίς μνῆμες τῆς κρητικῆς ποιητικῆς ἀκμῆς καὶ τίς ἐπιδράσεις τοῦ ἰταλικοῦ μπαρόκ. Ἡ συλλογὴ δὲν δημιούργησε παράδοση καὶ σχεδὸν ξεχάστηκε. Στόν αἰῶνα μας μελετήθηκε, ἀνατυπώθηκε καὶ πῆρε τὴ θέση της στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Μέσω τῶν ἀνατυπώσεων, τῶν ἀνθολογιῶν καὶ τῶν σχολικῶν νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων ἔγιναν πλατύτερα γνωστὰ τὰ σημαντικότερα σονέτα της.

118. Χρυσάνθος Νοταρῶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς Ἀγίας Γῆς καὶ τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ, Βενετία, Ἀντώνιος Βόρτολης, 1728.

Θ 2802α'. Τοῦ Καστορίας μητροπολίτου Χρυσάνθου πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τόδε.

26 ἐκ. (4^ο): 8 σ.χ.ἀρ. + 136' + 2 πίν. (λείπουν).
Legrand 18^{ος}, I 184· Παπαδόπουλος Α', 4435.

Ἀπὸ τὰ λαμπρότερα δείγματα ἑνὸς τύπου βιβλίου ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ προάγγελος τῶν ταξιδιωτικῶν ὁδηγῶν. «Προσκυνητάριον» ἢ «Περιγραφή» μονῆς, εἰκόνας-προσκυνηματος ἢ

Η ΘΕΙΑ ΓΡΑΦΗ

δηλαδή,

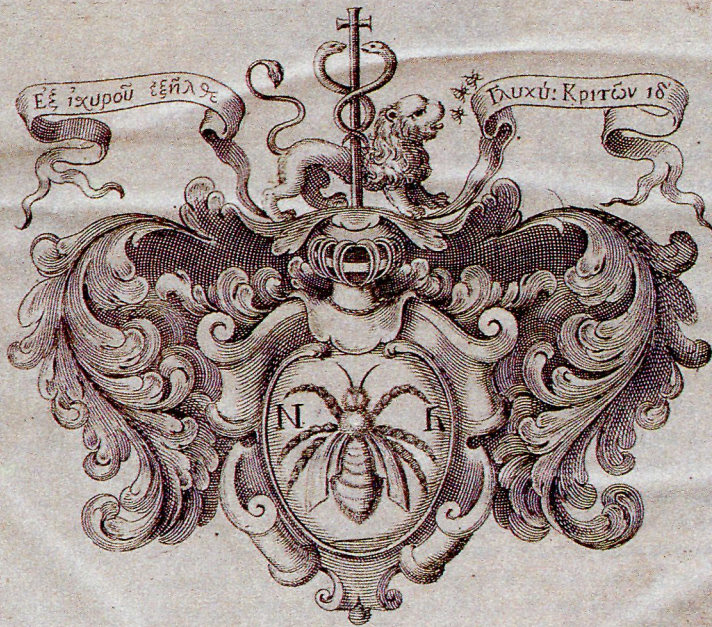
ΠΑΛΙΑΣ, ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΑΠΑΝΤΑ.

DIVINA SCRIPTURA

nempè

VETERIS AC NOVI TESTAMENTI OMNIA.

A viro doctissimo & linguarum peritissimo diligenter recognita, & multis in locis emendata, varijsq; lectionibus ex diversorum Exemplarium collatione deceptis, & ad Hebraicam veritatem in veteri Testamento reuocatis aucta & illustrata.

ΠΑΛΙ ΜΕΝ ΕΤΕΡΩΙ ΤΗΡΘΕΓΣΑ, ΚΑΙ ΝΥΝ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΑΘΕΓΣΑ
ΕΝΒΤΓΗΣΙ Παρά Νικολάου Γλυκί τῆς Γ' αἰωνίου. **ΑΧΠΖ.** = 1692

CON LICENZA DESUPERIORI, E PRIVILEGIO.

*Και Πῶς ἡ Βασιλεὺς τοῦσάουτ Ζαχαρίας, ἀλβουρίας τῆς Ἰσραὴλ γενεαβίβ ἑκατ
18 καὶ Μακκιδονίας*

πόλεως, μέ ιστορικά, γεωγραφικά καί περιγραφικά στοιχεῖα, πού θά παρακινούσαν τόν προσκυνητή νά ταξιδέψει. Ἄρχισαν νά ἐκδίδονται ἀπό τά μέσα τοῦ 17^{ου} αἰώνα σέ μικρό σχῆμα (ἐγκόλπια), σέ στίχους ἢ πεζό κείμενο, καί ἀργότερα καί σέ μεγάλο σχῆμα, κοσμημένα μέ λαμπρές χαλκογραφίες, πού ἔχουν θέματα τούς

Ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς, χαλκογραφία ἀπό τήν ἔκδοση Ἱστορία καί περιγραφή τῆς Ἁγίας Γῆς, Βενετία, 1728.

τιμώμενους ἁγίους καί τά θαύματά τους ἀλλά καί τούς χώρους τῶν προσκυνημάτων. Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκει καί τό «Προσκυνητάριο» τοῦ Χρῦσανθου Νοταρᾶ (1663-1731) πού ἐντάσσεται στή μεγάλη σειρά τῶν «Προσκυνηταρίων» τῆς Ἱερουσαλήμ καί τοῦ Σινᾶ, κάποτε καί ἀντίπαλων προσκυνημάτων στή διεκδίκηση τῆς «πρωτοκαθεδρίας» καί «ὑπεροχῆς», μέ «ἱστορικά» στοιχεῖα πού ἀντλοῦνται ἀπό τόν

κύκλο τοῦ ἀραβικοῦ χρονογράφου, ὅπως κωδικοποιήθηκε στήν Ἐπιτομή ἱεροκοσμική (1677) τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων καί τῆς Ἱστορίας τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων (1715) τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων. Ὁ Χρῦσανθος πλούτισε τό βιβλίο του –δόξα καί εὐλογία τοῦ Παναγίου Τάφου– μέ δύο ἀναδιπλούμενες ὑπερμεγέθεις λεπτομερεῖς καί παραστατικές χαλκογραφίες: Τῆς Ἱερουσαλήμ μέ τά προσκυνηματα καί τοῦ Ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, χαράζοντας καί τήν προσωπογραφία του.

119. Ρολλίν Κάρολος, Παλαιά Ἱστορία τῶν Αἰγυπτίων, Καρχηδονίων, Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων, Μήδων, Περσῶν, Μακεδόνων καί Ἑλλήνων, Βενετία, Ἀντώνιος Βόρτολης, 1750.

17 ἐκ. (80)· 16 σ.χ.ἀρ. + 733 + 3 λ.

ΙΣΤ. 4212 καί 4212^α.

Legrand 18^{ος}, I 396· Παπαδόπουλος Α', 5164.

Ἡ μετάφραση ἀπό τόν Ἀλέξανδρο Καγκελάριο τῆς δεκαεξάτομης *Histoire Ancienne* (1730-1738) τοῦ Charles Rollin, ἀπό τά ἰταλικά μᾶλλον, ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τῆς στροφῆς τῶν Ἑλλήνων πρὸς μία ἱστορία κοσμική, καθολική καί παγκόσμια. Μέ τήν εἴσοδο τοῦ ἱστορισμοῦ ἀπό τούς Ἕλληνες λογίους διαμορφώνεται μία νέα ἱστορική συνείδηση καί οἱ προσπάθειές τους εἶναι συνεχεῖς γιά νά ἀποκτήσουν στή γλώσσα τους μία γενική ἱστορία. Τό πρόσφατο ἔργο τοῦ Ρολλίν, πολιτική, πολεμική καί πολιτισμική ἱστορία τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, βρισκόταν στό κέντρο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστοριογραφίας καί εἶχε γίνει ἡ βάση γιά μία παγκόσμια καί καθολική ἱστορία, πού ὀλοκληρώθηκε στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰώνα ἀπό τούς συνεχιστές του, σέ 107 τόμους.

Ἡ ὑποδοχή τοῦ ἔργου τοῦ Ρολλίν ἀπό τό ἑλληνικό ἀναγνωστικό κοινό δέν ἦταν καλή, ἀλλά οἱ προσπάθειες τῶν λογίων τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ συνεχίστηκαν καί ἡ ἑλληνι-

ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

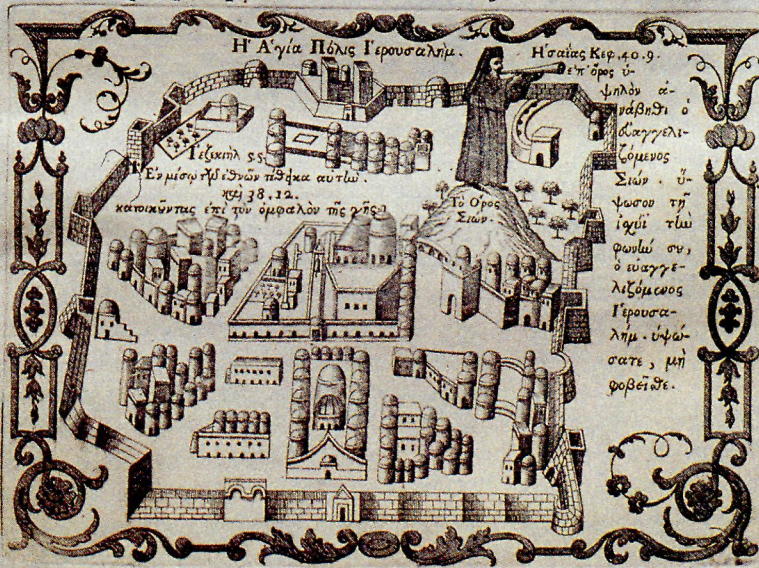
ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΗΣ,
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ,

Εν ἣ καὶ περὶ τῆς ἀρχαίας οἰκοδομῆς τῆς ἐν αὐτῇ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἥτοι τοῦ
Σεβασμῆς, καὶ Θεῆς Ναῦ τῆς τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἀναστάσεως, κοινῶς ἠδὲ
λεγομένης τῆς Ἁγίας Τάφου, καὶ τῶν μετὰ αὐτῆς ἀνακαινισμῶν
τοῦ αὐτοῦ κατὰ διαφόρους καιροὺς.

CHRYSANTHI

Beatissimi Patriarchæ Hierosolymorum
HISTORIA ET DESCRIPTIO TERRÆ SANCTÆ,
URBISQUE SANCTÆ HIERUSALEM,

In qua & de Veteri, quæ in ea est Ecclesiæ Magnæ ædificatione, Venerandi nempe
ac Divini Templi Ascensionis Domini Nostri, vulgo Sancti Sepulcri nuncupatæ,
deque ipsius postea secundum varia tempora instaurationibus.

ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1728.

Παρά Ἀμταμῖφ τῷ Βόρτολι.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Ἐτυπώθησαν δι' ἀγαλωμάτων τῶ Παναγίς Τάφου, ὅθεν καὶ τὰ παρέχονται δωρεαί.

Ἐπιτομή τῆς ἱστορίας τῆς Ἁγίας Γῆς καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ.

κή παιδεία, με επιμέρους πραγματώσεις ή ανολοκλήρωτα έγχειρήματα, έφθασε σ' αυτό τό σκοπό, κάπως καθυστερημένα, τό 1830-1832, μέ τό δωδεκάτομο έργο του Κωνσταντίνου Κούμα, *Ίστορίαι τών άνθρωπίνων πράξεων*.

Τό μεγάλο έγχειρήμα τής μετάφρασης τής αρχαίας ιστορίας του Ρολλίν ανανέωσε τό ένδια-

Τό σήμα τής τυπογραφίας Θεοδοσίου, Βενετία 1755-1820.

φέρον για τήν ιστορία μέσα από τό ένδιαφέρον για τήν ιστορία τών αρχαίων προγόνων και τήν πορεία προς έθνικές συνειδητοποιήσεις. Ο έβδομος τόμος του βιβλίου μέ τήν ιστορία τών Μακεδόνων, του Φιλίππου και του Άλεξάνδρου, θά κυκλοφορήσει και αυτοτελώς τό 1751 και τό έλληνικό κοινό θά έχει τώρα ένα ιστορικό βιβλίο για τόν Άλέξανδρο, παράλληλα μέ τή χρονογραφική λαϊκή «Φυλλάδα» και τή «Ριμάδα» του Μεγαλέξανδρου, που διέδιδαν τόν θρόλο του.

120. Τριώδιον Ψυχοφελέστατον, Βενετία, Νικόλαος Σάρος, 1762.

31 έκ. (8°)· 460 σ.

© 14147.

Legrand 18^{ος}, II 581· Παπαδόπουλος Α', 5808.

Τό Τριώδιον είναι λειτουργικό βιβλίο, που χρησιμοποιείται στις ακολουθίες από τήν Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου ως και τό Μεγάλο Σάββατο, δηλαδή κατά τίς περιόδους τών τριών εβδομάδων (τέσσερις Κυριακές) τής Άποκριάς και ολόκληρη τή Μεγάλη Σαρακοστή. Πήρε τό όνομά του από τό χαρακτηριστικό τών κανόνων (συστημάτων τροπαρίων), που περιέχει, νά έχουν τρεις ώδες αντί τών έννεα που έχουν συνήθως οί κανόνες.

Πρόκειται για τήν όγδοη γνωστή έκδοση Τριωδίου μέ τό όνομα του έλληνα τυπογράφου στη Βενετία Νικολάου Σάρου (1686-1697). Ο βενετός Άντώνιος Βόρτολις, που αγόρασε τό τυπογραφείο τό 1707, και οί κληρονόμοι του συνέχιζαν νά χρησιμοποιούν και τό όνομα του Νικολάου Σάρου στις εκδόσεις τους ως τό 1788, που έκλεισε και τό τυπογραφείο Βόρτολη.

121. Ίωάννης ό Χρυσόστομος, Έξήγησις Γενέσεως, Βενετία, Θεοδοσίου, 1786.

34 έκ. (4°)· ζ'σ. + 1 χ.άρ. + 500 + 1 χ.άρ. + 1λ.
© 2839.

Legrand 18^{ος}, II 1181· Παπαδόπουλος Α', 1716.

Λαμπρή έκδοση του τυπογραφείου Θεοδοσίου (1755-1820) μέ τή χορηγία του μητροπολίτη τής Σμύρνης Προκοπίου και τών αρχόντων τής Σμύρνης. Ο εκδοτικός σχεδιασμός προέβλεπε αυτός νά είναι ό τόμος πρώτος, Χρυσοπηγή καλούμενος, σειράς τών Χρυσοστομικών έργων. Ο μεταφραστής Ίωάννης ό εκ Λίνδου υπήρξε δραστήριος ιεροκήρυκας και πολυγράφος συγγραφέας. Τά τέσσερα από τά πέντε γνωστά τυπωμένα βιβλία του εκδόθηκαν τό 1785 και 1786, όταν βρισκόταν στη Σμύρνη και μητροπολίτης ήταν ό Προκόπιος (1770-1786), τόν όποιο ακολουθήσε όταν αυτός εκλέχθηκε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1786-1789). Ο Ίωάννης εκλέχθηκε τό 1786 επίσκοπος Μύρων, μέ περιπετειώδη ποιμαντορία, έξορίες και περιπλανή-

ΤΡΙΩΔΙΟΝ

ΨΥΧΩΦΕΛΕΣΤΑΤΟΝ,

Περιέχον τὴν πρόβασιν ἐν τῇ Ἁγίᾳ,
καὶ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ ἅπασαν

Ἀκολουθίαν.

Νεωστὶ μετατυπωθῆν καὶ ἐπιμελεῖσθαι
ὅτι πλεῖστον διορθωθῆν.

Ἐνετίησι, 1762.

Παρά Νικολάω τοῦ Σάφου.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Μιμηταὶ τοῦ Χριστοῦ.

σεις· πέθανε στό Βουκουρέστι τό 1796. Καί τό έκδομένο καί τό άνέκδοτο έργο του (άνάμεσα τους καί έρμηνεία στην Άποκάλυψη) τόν δείχνουν νά κινείται στό κλίμα τών Κολυβάδων.

Άνθιμος Γαζής. Χαλκογραφία από τό βιβλίο του Λεξικόν Έλληνικόν, τ. Α', Βενετία 1809.

122. Γαζής Άνθιμος, Λεξικόν Έλληνικόν προς χρήσιν τών περι τούς παλαιούς συγγραφείς ένασχολουμένων. Έκδοσις πρώτη. Έπιστασία καί διορθώσει Σπυρίδωνος Βλαντή. Τόμος πρώτος Α-Θ· δεύτερος Ι-Π· τρίτος Ρ-Ω, Βενετία, Μιχαήλ Γλυκής, 1809, 1812, 1816.

30 έκ. (4^ο)· κ'σ.+1994 στήλες+3 σ.λ./4 σ.χ.άρ.+1774 στήλες+1 σ.λ./4 σ.χ.άρ.+1312 στήλες+76 σ.+41σ.+1σ.λ.

ΓΛ. 1318^α.

Ήλιού 19^ο, Α', 1809.2, 1812.4, 1816.11.

Ό Φίλιππος Ήλιού σημειώνει για τό έργο: «Κυκλοφόρησε σέ 1.100 αντίτυπα, μέ έξοδα του συγγραφέα. Τό πρώτο σχέδιο τής έκδοσης του Λε-

ξικού χρονολογείται από τό 1800: τήν έποχή εκείνη κυκλοφόρησε έντυπη *Είδησις προς τούς Φιλέλληνας* (Βιέννη, Όκτώβριος 1800) μέ προαγγελία τής έκδοσης, σέ δύο τόμους, καί πρόσκληση για έγγραφή συνδρομητών.

Τό σχέδιο δέν ευδοώθηκε, τότε, αλλά τά όνόματα τών συνδρομητών πού άνταποκρίθηκαν στην έκκληση του 1800 περιλήφθηκαν, καί αυτά, στόν κατάλογο πού δημοσιεύτηκε στόν τρίτο τόμο του Λεξικού.

Τό 1804, στό Άμπελάκια, όπου είχε επιστρέψει, ό Άνθιμος Γαζής έπανήλθε στό σχέδιό του. Συγκρότησε εταιρεία καί κατάστρωσε συμφωνητικό, τό όποιο υπέγραψαν οι Κωνσταντίνος Μιχαήλ [= Κούμας] καί Στέφανος Οικονομίδης [= Οικονόμος], πού θά συνεργάζονταν στή σύνταξη του Λεξικού καί θά μετείχαν στίς έκδοτικές δαπάνες, καθώς καί πέντε άμπελακιώτες έμποροι πού θά συγχρηματοδοτούσαν τήν έκδοση. Προβλεπόταν έκτύπωση σέ 2.000 αντίτυπα. Καί τότε έγινε έκκληση για έγγραφή συνδρομητών, μέ τιμή, για τούς προεγγραφομένους, 45 φλορίνια, αλλά καί πάλι τό σχέδιο ματαιώθηκε, όταν οι συντάκτες του Λεξικού πληροφορήθηκαν τήν έτοιμαζόμενη έκδοση [του λεξικού] τής *Κιβωτού* στην Κωνσταντινούπολη.

Η τελευταία, καί τελεσφόρα αυτή τή φορά, προσπάθεια για τήν έκδοση του Λεξικού, από μόνο τον Άνθιμο Γαζή, ό οποίος είχε έπωφεληθεί, για νά βελτιώσει τό έργο του, από τήν έκδοση του *Griechisches Lexikon* του J.G. Schneider (Ίένα 1806), χρονολογείται από τό 1807.

Τό συμβόλαιο πού υπέγραψαν, στίς 20 Αυγούστου 1807, ό Α. Γαζής μέ τον Μιχαήλ Γλυκή, προέβλεπε τήν έκτύπωση του Λεξικού σέ 1.100 αντίτυπα έναντι άμοιβής 89 λιρών Βενετίας στους τυπογράφους ανά τυπογραφικό φύλλο, καί μέ ύποχρέωση του συγγραφέα νά πληρώσει τό χαρτί καί νά κάνει ό ίδιος τήν τυπογραφική διόρθωση».

ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ
ΛΕΞΙΚΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥΣ ΠΑΛΑΙΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΕΝΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπιρροαία καὶ διορθώσεις Σπυρίδωνος Βλαντιῆ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Α—Θ

ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ

ΤΥΠΟΙΣ ΜΙΧΑΗΛ ΓΑΥΚΥ ΤΟΥ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.

ΧϞΗΗΗΠΙΙΙ.

1809.

Ἑλληνικά τυπογραφεία Βιέννης
Γεώργιος Βεντότης (1791)
Μαρκίδες Πούλιου (1792)

Ὁ Γεώργιος Βεντότης ἄνοιξε δικό του τυπογραφεῖο στή Βιέννη τό 1791. Ὡς τόν θάνατό του τό 1795 τύπωσε 30 περίπου βιβλία καί ἡ γυναίκα του κράτησε τό τυπογραφεῖο, μέ δύο αὐστριακούς τυπογράφους, ὡς τό 1805 καί τύπωσε 30 περίπου βιβλία. Τό 1805 τό πούλησε στόν Zweck πού συνέχιζε νά χρησιμοποιεῖ στά βιβλία πού τύπωνε τό ὄνομα τοῦ Βεντότη.

Οἱ ἀδελφοί Μαρκίδες Πούλιου τύπωσαν τήν πρώτη σωζόμενη ἑλληνική ἐφημερίδα τό 1790 μέ τίτλο *Ἐφημερίς* στό τυπογραφεῖο Baumeister. Ἀπό τό 1792 ἀνέλαβαν τή διεύθυνση καί διαχείριση τοῦ τυπογραφείου μέ δική τους ἐπωνυμία. Ὡς τό 1798, πού τούς ἔδιωξαν οἱ αὐστριακοί, ὡς συνεργάτες τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, τύπωσαν 30 περίπου βιβλία καί συνέχισαν τήν ἐκτύπωση τῆς *Ἐφημερίδος*.

123. Δαβίδ τοῦ προφήτου καί βασιλέως
Ψαλτήριον, Βιέννη, Βεντότης, 1793.

24 ἐκ. (4^ο)· 8 σ.χ. ἀρ. + 220.

© 11055.

Λαδᾶς-Χατζηδημος 1791-1795, 148· Παπαδόπουλος Α', 1320.

Λειτουργικό βιβλίο ἀπό ἐκεῖνα πού γνώρισαν τίς περισσότερες ἐκδόσεις (κείμενο τῶν ἑβδομήκοντα, μεταφράσεις, ἐρμηνεῖες), ἀφοῦ τό *Ψαλτήριον* εἶναι τό περισσότερο ἀναγιγνωσκόμενο καί ψαλλόμενο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στήν ὀρθόδοξη λατρεία, καί ὅπως σημειώνεται στόν πρόλογο αὐτῆς τῆς ἐκδοσης, ὁ Δαβίδ, «ἡ σάλπιγξ τοῦ πνεύματος εἰς τās ἱεράς ἀκολουθίας, ἐν πάσαις ταῖς ἑορταῖς καί ἡμέραις τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀνώτερος ὑπάρχει». Καί σέ αὐτή τήν ἐκδοση τό *Ψαλτήριον* πλαισιώνεται μέ τίς εὐχές καί τά τροπάρια (καθίσματα, πολυέλαιοι), ὥστε νά γίνει εὐκολόχρηστο στή λατρεία. Οἱ ἔλληνες

τυπογράφοι τῆς Βιέννης Γ. Βεντότης καί Μαρκίδες Πούλιου, τόν ἴδιο χρόνο, ἐπιχειροῦν, μέ τό *Ψαλτήριον* καί τήν *Ὀκτώηχο* ἀντίστοιχα, νά παρέμβουν στήν παραγωγή καί τό ἐμπόριο τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου, ἀποκλειστικότητα τῆς Βενετίας γιά τρεῖς αἰῶνες ὡς τότε (καί μέ φθίνουσα πορεία καί κατά τόν 19^ο αἰῶνα). Ἡ προσπάθεια γιά καλή ἐμφάνιση, μέ ἐρυθροτυπία καί χαλκογραφίες, συνοδευόταν καί ἀπό τήν ὑπόσχεση γιά χαμηλότερες τιμές ἀπό ἐκεῖνες τῆς Βενετίας. Τό ἐγχείρημα, παρ' ὅλο πού βοηθήθηκε ἀπό τή χορηγία τοῦ λαρισαίου ἐμπόρου

Ὁ Δαβίδ. Χαλκογραφία ἀπό τό *Ψαλτήριον*, Βιέννη 1793.

Κωνσταντίνου Κουσκουρούλη, δέν εἶχε συνέχεια. Ἡ ἐκδοση ἦταν ἀφιερωμένη στόν ἐπίσκοπο Πλαταμῶνος Διονύσιο (+ 1793), τοῦ ὁποῦ ἡ *Ἀκολουθία ἑτεροφθάλμου καί ἀντιχρίστου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας*, ὁ γνωστός λίβελος κατά τοῦ Παμπλέκη, κυκλοφόρησε τό ἴδιο ἔτος.

124. Clémence Joseph Guillaume, Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῆς Νέας καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων, Βιέννη, Ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, 1794.

24 ἐκ. (4^ο)· λζ' [= λη]σ. + 663 + 1λ + 85 + 3λ.

Θ 517. Καὶ τότε Δημητρίου Ποστολάκα.

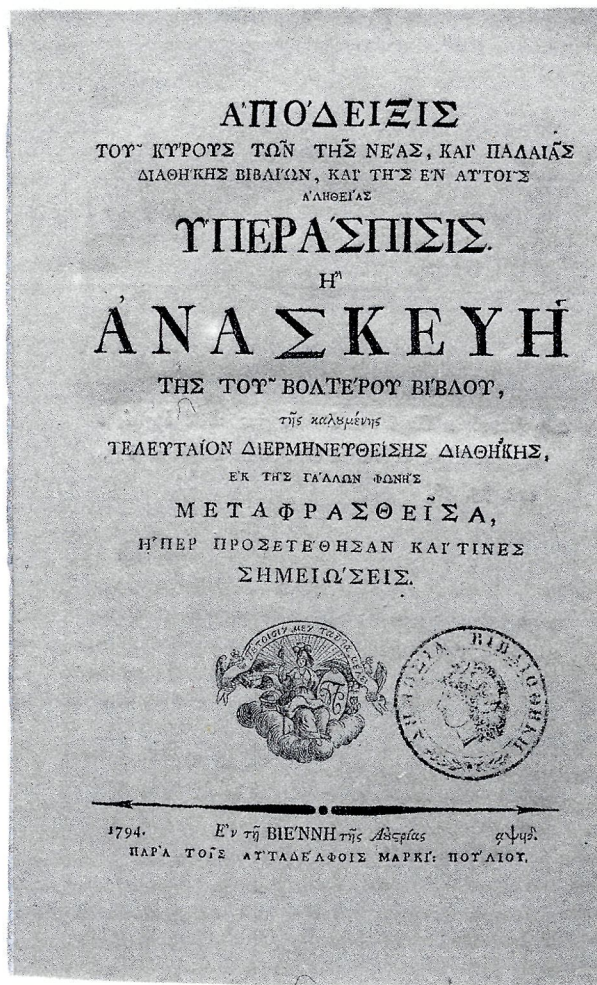
Λαδᾶς-Χατζηδημόσ, 1791-1795, 158· Παπαδόπουλος Α', 1770.

Τό ἔργο τοῦ Clémence ἐκδόθηκε στό Παρίσι τό 1782 καί ἀνασκευάζει ἔργο τοῦ 1766 τοῦ Βολταίρου. Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1736-1800) ἀποφάσισε νά μεταφράσει τήν Ἀπόδειξιν τό ἔργο ὅταν ἄρχισαν καί στήν Ἑλλάδα νά διαδίδονται οἱ ἰδέες τοῦ Βολταίρου, ἐλπίζοντας ὅτι τό βιβλίον θά χρησιμεύσει «τοῖς μέν πανοπλίας, τοῖς δέ ἐπιστροφῆς, τοῖς δέ στηρίγματος, πᾶσι δέ σωτηρίας ὁδηγόν». Ἡ μετάφραση καί ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου ἀποφασίστηκε καί μέ τίς συστάσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ὁ Δωρόθεος Βουλησιμᾶς, καί φαίνεται ὅτι ἐνίσχυσε τίς προσπάθειες γιά ἔκδοση καί ἄλλων ἀντιβουλταϊκῶν βιβλίων. Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης εἶχε καί παλαιότερες ἐπιδόσεις στή συγγραφή ἀντιρητικῶν βιβλίων: τό 1775 ἐκδίδεται στή Χάλλη τό ἔργο του Ἀπόκρισις Ὁρθοδόξου ἐναντίον τῶν προσηλυτιστικῶν κινήσεων τῶν Καθολικῶν καί τῶν Οὐνιτῶν.

**Ἑλληνικά τυπογραφεῖα
στή Βλαχία
(1690-1789)**

Ἡ Αὐθεντική τυπογραφία (Βουκουρέστι 1690-1715 καί 1715-1736). Εἰσηγητής τῆς ἴδρυσης ἦταν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος, ἰδρυτής ὁ ἡγεμόνας Κωνσταντῖνος Μπραγκοβεάνος, διευθυντής τῆς τυπογραφίας ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος Ἰβηρίτης (1691-1705), συνεργάτες ὁ Μιχαήλ Μακρῆς (1690), ὁ Ἰωάννης Ἐφέσιος

(1703), ὁ Μητροφάνης Γρηγοράς ἐκ Δωδώνης (1705, 1715-1723) καί ὁ Stoica Iacovici (1714). Τύπωσε δογματικά καί ἀντιρητικὰ βιβλία κατὰ καθολικῶν καί καλβινιστῶν, καθὼς καί

124

τὴν Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, 1715 [= 1723] τοῦ πατριάρχου Δοσίθεου καί μετάφραση τοῦ Πλουτάρχου (1704).

Τυπογραφεῖο Μονῆς Snagon (1697-1701), Rimnic (1705-1706) καί Tergoviste (1709-1715). Μετακινούμενο τυπογραφεῖο τοῦ Ἄνθιμου Ἰβηρίτη, ἡγούμενου στό Snagon, ἐπισκόπου Rimnic καί μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας στό Τεργοβίσι. Συνεργάτης στίς ἐκδόσεις ὁ Μητροφάνης

Γρηγοράς (τυπώθηκαν σέ κάθε ἐγκατάσταση 8, 3 καί 6 βιβλία ἀντίστοιχα). Τό 1715 μεταφέρθηκε στή Μονή Ἀγίων Πάντων καί ὡς τό 1736 τύπωσε 6 βιβλία (Stoica Iasonici καί Διονύσιος Φλώρος).

Ἡ Τυπογραφία τῆς Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας (1749, 1759, 1780). Τήν ἀφιέρωσε στή Μητρόπολη ὁ Γρηγόριος Γκίκας (1749). Ὁ Stoica Iasonici τύπωσε τό *Σύνοψις εὐχῶν ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου* (1749) καί ὁ Γεώργιος Στοϊανοβίτζης τήν *Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Βησσαρίωνος* (1759). Τό *Συνταγμάτιον Νομικόν* τοῦ ἡγεμόνα Ἄλ. Ὑψηλάντη τυπώθηκε τό 1780.

Ἡ «Νεοურγηθείσα» τυπογραφία (1767-1769). Τό τυπογραφεῖο ἀγόρασε ἀπό τή Γαλλία ὁ ἡγεμόνας Ἀλέξανδρος Γκίκας καί τίς ἐκδόσεις ἀνέλαβε τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ὑπεύθυνος τοῦ τυπογραφείου, πού τύπωσε 7 βιβλία, ἦταν ὁ γνωστός ἀπό τή Βενετία ἰωαννίτης λόγιος Γεώργιος Κωνσταντίνου.

Ἡ Νέα τυπογραφία τοῦ Λαζάρου (1783-1784). Ὁ Νικόλαος καί Ἰωάννης Λαζάρου πῆραν τό 1776 ἄδεια ἵδρυσης στή Βλαχία χαρτοποιίας. Τύπωσαν τό *Μέγα ἀλφαβητάριον* (1783) τοῦ Μιχαήλ Παπαγεωργίου καί τό βιβλίον τοῦ Ἰώσηπου Μοισιόδακα, *Σημειώσεις φυσιολογικαί* (1784). Γιά πρώτη φορά τυπογραφεῖο τῆς Βλαχίας τυπώνει μόνο κοσμικά βιβλία.

Ἡ Νεοσυσταθείσα τυπογραφία (1789). Τύπωσε στό Βουκουρέστι μέ ὑπεύθυνους τόν Νικόλαο καί Ἰωάννη Λαζάρου καί τυπογράφο τόν Δημήτριο τά βιβλία: *Συνοπτική περίληψις κατορθωμάτων Ἰω. Νικολάου Πέτρου Μαυρογένη Βεοβόδα* (1789) καί *Περιγραφή τῆς Βλαχίας* (1789).

125. Μογίλας Πέτρος, Ὁρθόδοξος Ὁμολογία τῆς πίστεως· Μακροῦ Βησσαρίων, Εἰσαγωγική ἔκθεσις περί τῶν τριῶν μεγίστων ἀρετῶν, Μονή Συναγώβου, Ἱερομόναχος Ἄνθιμος ὁ ἐξ Ἰβηρίας, 1699.

32 ἐκ. (8^ο)· 14 σ.χ.ἀρ. + π' + 2 χ.ἀρ. + σν' + 20 χ.ἀρ.
Θ 433.

Legrand 17^οs, III 684· Παπαδόπουλος Α', 4556.

Τό βιβλίον περιλαμβάνεται στή μεγάλη σειρά τῶν ἀντιρρητικῶν βιβλίων πού τυπώθηκαν μέ τήν πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεου Σκαρπέτη (1641-1707), ἀλλά καί τοῦ διαδόχου του, ἀνιψιοῦ του, Χρῦσανθου Νοταρά. Μέ τίς Ὁμολογίες καί τά ἄλλα ἀντιρρητικά κείμενα τοῦ 17^{ου} αἰ., προσπάθησαν ἀπό τή μεριά τῶν ὀρθοδόξων νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπιθέσεις καί τήν πίεση πού αἰσθάνθηκαν ἀπό τά κηρύγματα τῆς Μεταρρύθμισης (Λούθηρος, Καλβίνος) καί τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης (Ἰησουῖτες, νέο ἡμερολόγιο), ἀλλά καί τίς προσηλυτιστικές πρακτικές τῶν δυτικῶν ἱεραποστολῶν στήν Πολωνία, τήν Οὐκρανία, τή Ρωσία καί τή Βαλκανική. Τά τυπογραφεῖα πού ἰδρύθηκαν στή Βλαχία καί τή Μολδαβία τύπωσαν μνημειώδη βιβλία (*Κατά αἰρέσεων, Ἐγχειρίδιον, Τόμος καταλλαγῆς, Τόμος Ἀγάπης, Δογματική διδασκαλία, Τόμος χαρᾶς*), μέ χορηγία εἴτε τοῦ Παναγίου Τάφου, εἴτε τῶν ἡγεμόνων, γιά νά διανέμονται δωρεάν (τό ἴδιο ἴσχυε καί γιά τά ὅμοια βιβλία, πού κατά παραγγελία, τυπώνονταν στή Βενετία ἢ ἄλλες πόλεις). Τό βιβλίον Ὁρθόδοξος Ὁμολογία τοῦ Μογίλα, μητροπολίτη Κιέβου (1633-1646), εἶχε τυπωθεῖ στό Ἄμστερνταμ τό 1677 ἀλλά ἐξαντλήθηκε καί γι' αὐτό ὁ Δοσίθεος προχώρησε στή νέα ἐκδοσις μέ πρόλογόν του, συνεκδίδοντας καί τό σχετικό βιβλίον τοῦ Β. Μακροῦ, μέ τή χορηγία τοῦ Κωνσταντίνου Μπασαράμπα, ἡγεμόνα τῆς Οὐγγροβλαχίας.

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ

ΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς.

καὶ

Εἰσαγωγικὴ

Ἐκθέσις

περὶ τῶν τριῶν μεγίστων ἁρετῶν

Πίστεως, Ἐλπίδος, καὶ Ἀγάπης.

Ἐπιμετῶνται περὶ τὴν καὶ δαπάνη τῶν ἑορταστικῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ
Γαλλοτατικῶν Ἀδελφῶν καὶ Ἡγεμόνων πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρία
Κυρία Γεωργία ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μπαουραμπια
Βασβουδα, τοῦ Μπραγκουδάνου.

Πεὶς κοινῶς ἀφ' ἑαυτῶν τῶν ἑορταστικῶν Χριστιανῶν.

Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀνατολικῆς Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας τοῦ
Πατριάρχου καὶ Ἡγεμονοῦ τῆς Μητροπόλεως Κυρία Κυρία
ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ. Ἰωάννου Πατριάρχου

Ἐν τῇ σεβασμίᾳ μου τῶν ἑορταστικῶν τῆς Ομοίας τῇ
ἐπισημασμένη τοῦ Συνοδικῶν.

ἐν ἔτει α' χ' γ' δ'. Κατὰ μῦθον τῆς Φεβρουαρίου.

Παρὰ τοῦ ἑλαχίστου ἐν ἑορταστικῶν
Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἑβραίας.

**Ἑλληνικά τυπογραφεία
στή Μολδαβία (1682-1821)**

Τό Τυπογραφείο τοῦ Ἰασίου (1682-1698) καί τό Τυπογραφείο τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα (1715). Ἰδρύθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεο καί ἐγκαταστάθηκε στή Μονή Ἁγίων Ἀποστόλων Τσετατσούια. Οἱ τυπογράφοι ἦταν βλάχοι μοναχοί: Μητροφάνης (1682, 1683, 1685: 3 βιβλία). Δημήτριος Παδοῦρε (1694: 3 βιβλία). Διονύσιος καί Ἀθανάσιος (1698: 2 βιβλία). Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος ἐγκατέστησε τυπογραφείο τοῦ Παναγίου Τάφου στή Μονή Ἁγίου Σάββα καί τύπωσε ἕνα βιβλίο (1715). Τά ἔξοδα ἐκτύπωσης χορηγήθηκαν ἀπό τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἢ τοπικούς ἀξιωματούχους ὥστε τά βιβλία νά διανέμονται δωρεάν.

Τό Τυπογραφείο τοῦ Δούκα Σωτήρη (1752, 1756). Τύπωσε τήν *Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Τιμοθέου* (1752) καί τό *Σύννοψις εὐχῶν* (1756). Ὁ ἴδιος στό τυπογραφείο τοῦ Ἁγίου Ὅρους τύπωσε τό βιβλίο *Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντός* (1759) τοῦ Νεόφυτου Καυσοκαλυβίτη.

Τό Τυπογραφείο τοῦ Μιχαήλ Ρῶ καί Γεωργίου Χατζῆ-Δήμου (1786).

126. Μαυροκορδάτος Νικόλαος, Λόγος κατὰ νηκοτιανῆς Ἰάσι, Μιχαήλ Ρῶ καί Γεώργιος Χατζῆ-Δήμου, 1786.

14 ἐκ. (8^ο): 2 σ.λ. + 14 χ.ἀρ.
ΙΑΤΡ. 2832^{ΝΟΡ}. Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη Μαυροκορδάτου-Μπαλτατζῆ.
Legrand 18^ο, II 1175· Παπαδόπουλος Α', 3813.

Μοναδικό γνωστό βιβλίο αὐτοῦ τοῦ τυπογραφείου καί ἀπό τίς λίγες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν βιβλίων στό Ἰάσι (καί στό Βουκουρέστι) στό δεύτερο μισό τοῦ 18^{ου} αἰώνα. Πραγματοποιήθηκε τόν δεύτερο καί τελευταῖο χρόνο τῆς ἡγεμονίας

τοῦ Ἀλέξανδρου Ἰωάννου Μαυροκορδάτου στή Μολδαβία (1754-1819), λίγους μῆνες πρὶν τήν καθάρεσή του ἀπό τό σουλτάνο καί τή φυγή του στή Ρωσία, πράξη πού τοῦ ἔδωσε τό προσηνύμιο Φιραρῆς.

Ὁ Λόγος κατὰ νηκοτιανῆς ἢ Ψόγος νηκοτιανῆς εἶναι ἕνα ἠθικό δοκίμιο τοῦ Νικολάου Ἀλ. Μαυροκορδάτου (1680-1730) ἐναντίον τῆς χρήσης τοῦ καπνοῦ, τῆς νηκοτιανῆς (ἀπό τό ὄνομα τοῦ γάλλου πρεσβευτῆ στή Λισαβόνα Jean Nicot, 1559-1561, πού εἰσήγαγε στή Γαλλία τόν καπνό). Ὁ Μαυροκορδάτος θεωρεῖ τή χρήση τοῦ καπνοῦ «ὡς μυρίων κακῶν παραιτίον»: «Τό μέν σῶμα καταιθαλοῖ... ὥσπερ βδέλλα τις ἐκμυζᾷ καί καταρροφεῖ ἐκθερίζει τό ζῆν... τήν δέ διάνοιαν τῶν καλῶν καί ἀγαθῶν πράξεων ἀσχολεῖν διεργάζεται... καί βοσκηματώδη ποιεῖ· τό μέν στόμα δυσῶδες ὄζειν ἐργάζεται, τούς δέ ὀδόντας τῆς πίσης μελαντέρους ποιεῖ».

Τό φυλλάδιο δέν φαίνεται νά διαδόθηκε. Τό 1876 ὁ Ἰωάννης Βελούδης θά περιλάβει στό ἡμερολόγιο *Ἡ Χρυσάλλις*, πού ἐκδίδει στή Βενετία, ἕκδοση τοῦ ἔργου ἀπό τόν Σοφοκλῆ Κωνσταντίνου Οἰκονόμο τόν ἐξ Οἰκονόμων, θεωρώντας τό ἔργο ἀνέκδοτο (κυκλοφόρησε καί σέ ἀνάτυπα). Στήν ἐκδόσή του περιέλαβε ὁ Οἰκονόμος καί ἐπιστολή τοῦ Μαυροκορδάτου στόν Μητροφάνη Γρηγορά ἐκ Δωδώνης, πού γιά νά ἀπαντήσῃ στόν Ψόγον νηκοτιανῆς, ὅταν, χειρόγραφος καί ἀνώνυμος, ἔγινε γνωστός, ἔγραψε τόν «Ἐπαινον νηκοτιανῆς».

Ἡ Τυπογραφία τῆς Μητροπόλεως (1809). Τύπωσε μόνο ἕνα βιβλίο μέ δεήσεις καί πολυχρόνια γιά τόν τσάρο Ἀλέξανδρο τῆς Ρωσίας.

Ἡ Ἑλληνική Τυπογραφία τοῦ Ἰασίου (1813-1821). Τήν ἴδρυσαν Ἕλληνες καί ρουμάνοι ἔμποροι μέ ἔγκριση τοῦ ἡγεμόνα Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Τά κεφάλαια συγκεντρώθηκαν μέ συνδρομές καί τά μηχανήματα καί ὁ ἐξοπλισμός

ΚΩΔΙΞ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ

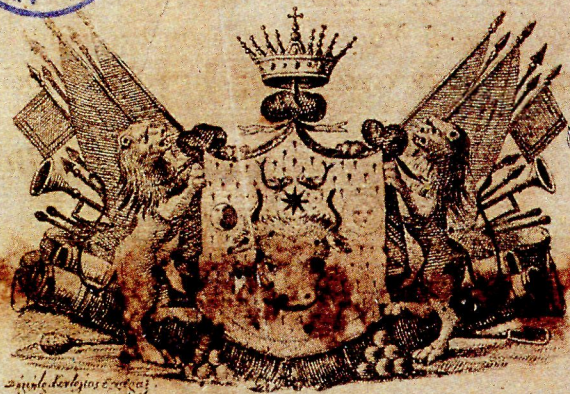
ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΥ

ΤΗΣ

ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

NOM

14880

ΕΝ ΊΛΑΣΙΩ.

Α.ΩΙΣ΄.

Εν τῷ νεεργηθέντι Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ.
Ἐνδον τῆς Ἱερῆς Μοναζηρίας τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.

ἀγοράστηκαν ἀπὸ τὴ Λειψία (παρὰ τὴν ἀντίδραση τῆς Αὐστρίας γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τυπογραφείου). Τύπωσε περίπου 25 βιβλία.

127. Κώδιξ Πολιτικός τοῦ Πριγκηπάτου τῆς Μολδαβίας, Ἰάσι, Ἑλληνικό τυπογραφεῖο, Μέρος Α', 1816· Μέρος Β', 1816· Μέρος Γ' 1817.

29 ἐκ. (4^ο)· 2 σ.χ.ἄρ. + Α-Ν (= 13) + 1λ. + 4 χ.ἄρ. + 89 + 1λ. / 308σ./63σ. + 5χ.ἄρ. + 7χ.ἄρ. + 1λ.
 ΝΟΜ. 1488^β.
 Ἡλιοῦ 19^ο, Α' 1816.56, 1816.57, 1817.60.

Τὸ βιβλίον ἀφιερώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Σκαρλάτο Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη (1812-1819) στὸν πατέρα του. Τὸ τρίτομο ἔργο κυκλοφόρησε τὸ 1817. Τὸν ἴδιο χρόνο κυκλοφόρησε καὶ ἀνεξάρτητα: Πίναξ κατ' ἀλφάβητον τῶν περιεχομένων ὑποθέσεων καὶ δυσκαταλήπτων λέξεων τῶν τριῶν μερῶν τοῦ Κώδικα.

Μέρος Α' *Περὶ τοῦ δικαίου τῶν προσώπων.*
 Μέρος Β' *Περὶ τοῦ δικαίου τῶν πραγμάτων.*
 Μέρος Γ' *Περὶ διορισμῶν τῶν ἀφορώντων τὸ δίκαιον τῶν προσώπων ἅμα καὶ τῶν πραγμάτων.* Παράρτημα *Περὶ τάξεως τῆς συνδρομῆς τῶν δανειστῶν: Περὶ διαπράσεως δημοσίας ἤτοι μεζατίου κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθειαν.* Κώδιξ Ὀρφανικός Διὰ τὸ ἐν Ἰασσίῳ ἐπιτροπικόν κριτήριον. Στὸ τέλος τῶν τόμων, μέ τὸ χέρι: *Κατ' ἐπιταγὴν ὑψηλὴν ἐπιθεωρήσας ὑπογράφομαι Ἀνανίας Κουζάνος Νομοφύλαξ· καὶ σφραγίδα.* Ὁ Κουζάνος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συντάκτες τοῦ Κώδικα. Ὅπως ἦταν φυσικὸ ἢ «αὐθεντικὴ» ἔκδοσις ἀποτελεῖ τὸ καλῦτερο δείγμα τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὸ Ἰάσι (1813-1821) μέ λαμπρὲς χαλκογραφίες τοῦ Δημ. Κοντολέου. Τὸν ἴδιο χρόνο τυπώνεται καὶ ἡ *Νομοθεσία* τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ (1812-1818) παραγγελμένη ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι στὴ Βιέννη (δύο ἐκδόσεις 1817 καὶ 1818). Ἐνας ἀπὸ τοὺς συντάκτες τῆς *Νομοθεσίας* αὐτῆς ἦταν ὁ ποιητὴς Ἀθανάσιος Χριστόπουλος.

**Τυπογραφεῖα
 Κωνσταντινούπολης**

Τὸ Τυπογραφεῖο τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ (1627-1628). Μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία μαζί μέ τὰ ὡς τότε τυπωμένα βιβλία τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ. Ὁ Κύριλλος Λούκαρις καὶ ὁ Νικόδημος Μεταξᾶς πίστευαν ὅτι οἱ Τοῦρκοι δέν θά δημιουργήσουν προβλήματα στὸ τυπογραφεῖο στηριζόμενοι καὶ στὴν ἰσχὺ τοῦ πρέσβη τῆς Ἀγγλίας. Ἄρχισε νὰ τυπώνει τὸ πρῶτο καὶ μοναδικό βιβλίον του τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1627. Ἡ κατάσχεσις τοῦ τυπογραφείου ἀπὸ τοὺς Τούρκους στίς ἀρχές τοῦ 1628 ὀφείλεται στίς παρεμβάσεις κυρίως τῶν Ἰησουϊτῶν ἀργότερα τὸ τυπογραφεῖο ἐπιστράφηκε στὸν Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος τὸ μετέφερε στὴν Κεφαλονιά.

128. Λούκαρις Κύριλλος, Πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων Μαργούνιος Μάξιμος, Ὁμιλίαις. Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς ἡμῶν πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τὰ νῦν δέ οἰκουμενικοῦ Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου σύντομος πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων ἐν ἀπλῇ διαλέκτῳ πρὸς Γεώργιον Πάργαν. Κωνσταντινούπολη, Νικόδημος Μεταξᾶς, 1727

21 ἐκ. (4^ο)· 4 σ. χ.ἄρ. + 122 + 101 + 3 λ.
 Θ 7563. Δῶρον Ἰωάννου Ζαμπελίου, 1856, στὴν Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη.
 Legrand 17^ο, I 166· Παπαδόπουλος Α', 3643.

Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου (Κωνσταντινούπολη, 1^η Νοεμβρίου 1627) ὁ Νικόδημος Μεταξᾶς ἀπευθύνεται στὸν Σκαρλάτο Βλάσιο καὶ τοῦ ἀφιερώνει «ὡς πρῶτον καρπὸν τῆς τυπογραφίας τὴν ἱεράν ταύτην βίβλον τῶν σοφωτάτων διδασκάλων, τοῦ τε οἰκουμενικοῦ φημί Πατριάρχου Κυρίου Κυρίλλου καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Κυθήρων Κυρίου Μαξίμου

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Εὐσύνοπτος τῆ Μακαρίστ^ῆ Πατρι-
άρχῃ Κωνσταντινῆ πόλεως τῆ

ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ἢ
ΝΟΜΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΣ

Ἐν ἐπιτομῇ σαφῶς ἢ εὐλήπτως ἐκτεθεῖς.

Νῦν πρῶτον

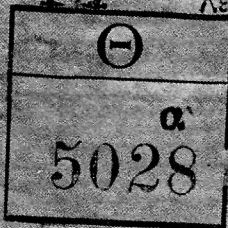
ἐκδοθεῖσα διὰ προτροπῆς ἢ Φιλο-
τιμῆς δαπάνης τῆ Πανερωτάτης ἢ Θεο-
προβλήτης Μητροπολίτης ἁγίας
Πρέσβυς

ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ

Ἐπιμελεία δὲ

τῆ σοφολογιώτατης Διδασκάλου Κυρίου
Σεργίου τοῦ Μακρῆου.

Ἐν τῷ τῆ Πατριαρχείᾳ τῆς Κωνσταντινῆ πό-
λεως Τυπογραφείῳ. Ἔτει 1806.

προνοούν και φροντίζουν τό κοινόν συμφέρον τοῦ κοινοῦ λαοῦ». «Ἡμεῖς τό μέγα ποτέ και ἐπιφανές τῶν Ἑλλήνων γένος, τό ἀπό τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου καί Σικελίας ξεχειλισμένον, κινδυνεύει εἰς ὀλίγον καιρόν νά σβύσῃ, νά ἐξαλειφθῇ, καί ἀπ' αὐτήν τήν εὐρυχωροτάτην πατρικὴν του γῆν τήν Ἑλλάδα, μέ τήν ἀφροσύνην καί ἀβουλίαν του καί τῶν κοινῶν τήν ἀπρονοησίαν».

Τό Πατριαρχικό Τυπογραφεῖο (1798-). Ἰδρύθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Γρηγόριο Ε' σέ καιρούς ιδεολογικῆς κρίσης καί ἀναγκῶν ὀργάνωσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν, γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν νεωτερικῶν ιδεῶν καί τοῦ φόβου γιά ἀνατροπές, ὁ ὁποῖος μεγάλωσε μέ τή Γαλλική Ἐπανάσταση καί τούς πολέμους τῆς, πού ἔφτασαν ὡς τό δυτικόν σύνορον τῆς Ἀνατολῆς, τά Ἴονια νησιά. Γιά τήν περίοδο 1798-1821, σύμφωνα μέ τή μελέτη τοῦ Γιώργου Δ. Μπώκου, τύπωσε 117 βιβλία, φυλλάδια καί μονόφυλλα.

130. Γεννάδιος Σχολάριος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Διδασκαλία Εὐσύννοπος ἢ Νόμος Εὐαγγελικός, Κωνσταντινούπολη, Πατριαρχικό Τυπογραφεῖο, 1806.

18 ἐκ. (4ο)· 84 σ. + 2λ.
Θ 5028^α. Δωρεά Χατζηνηκίτα-Κλαδάκη (ἀπό Σύμη 1962). Ἡλίου 19^ο, Α', 1806.23.

«Τό παρόν σύγγραμμα εἶ καί σύντομον, ἐστίν ὁμως χριστιανική διδασκαλία πλήρης, καί σαφῆς ἐκθεσις τῆς εὐαγγελικῆς νομοθεσίας» σημειώνει στόν πρόλογο ὁ πρωτοσύγκελος Δανιὴλ Πέτρας. Στούς καιρούς τῶν ιδεολογικῶν ἐντάσεων ἐκτός ἀπό τά ἀντιρρητικά βιβλία τό Πατριαρχικό τυπογραφεῖο τύπωνε καί βιβλία ἐκλαϊκευτικά τῆς δογματικῆς διδασκαλίας. Ὁ μητροπολίτης Προύσης Ἄνθιμος τύπωσε τό βιβλίον ὡς «καλόν καί ὠφέλιμον τοῖς εὐσεβέσι, σύγγραμμα σπάνιον ὄν διά τήν ἀντιγραφὴν, μή

ἀνεχόμενος ἀποστερεῖσθαι τούς πολλούς τῆς ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας», μέ δαπάνη του γιά νά τό διανέμει δωρεάν. Ἡ ἐπιμέλεια ὀφείλεται στόν Σέργιο Μακροαῖο.

Τό Τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολης (1731-1769)

131. Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης, Μοσχόπολη, Ἱερομόναχος Γρηγόριος Κωνσταντινίδης Μοσχοπολίτης ὁ τυπογράφος, 1744.

23 ἐκ. (4^ο)· 4 σ.χ.ἀρ. + 28 σ.
Θ 126,126^α. Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη Μαυροκορδάτου-Μπαλατζῆ.
Legrand 18^ο, I 313· Λαδάς-Χατζηδῆμος 19^ο, Α' 38· Παπαδόπουλος Α', 109.

Ἡ δέκατη ἔκδοσις τοῦ τυπογραφείου τῆς Μοσχόπολης (1731-1769), ἀπό τίς δεκαεῖς πού εἶναι γνωστές καί τελευταία ἀπό τίς δέκα πού τύπωσε ὁ Γρηγόριος. Ἐπιμελητής τοῦ βιβλίου ὁ ἴδιος, τό ἀφιέρωσε στό χορηγὸ μητροπολίτη Λαρίσσης Ἰάκωβο, στόν ὁποῖο ἀπευθύνεται τό προοίμιον τοῦ βιβλίου (σέ ἓνα ἀπό τά γνωστά ἀντίτυπα τό τυπωμένο ὄνομα τοῦ Γρηγορίου ἀντικαταστάθηκε μέ τό ὄνομα: Νικόλαος Βελεγράδων). Ὁ ἄλλος χορηγὸς ἦταν ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Μεγάλων Πυλῶν, τοῦ Δουσίκου, τῆς ὁποίας ὁ ἅγιος ὑπῆρξε κτίτωρ. Ἡ Ἀκολουθία, ἢ Φυλλάδα, εἶναι χειρόγραφο ἢ ἔντυπο φυλλάδιον, πού περιέχει τήν ψαλλόμενη ἀκολουθία τῆς ἡμέρας τῆς μνήμης ἑνὸς ἁγίου, πού ἀνακηρύχθηκε ἅγιος στοὺς νεότερους χρόνους καί ἡ ἀκολουθία του δέν περιλαμβάνεται στά δώδεκα Μηναιᾶ. Ἡ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνα (+1540) τυπώθηκε πρώτη φορά στό Βουκουρέστι τό 1705 μέ τήν ἐπιμέλεια τοῦ Μητροφάνη Γρηγορά. Ἡ ἐπόμενη ἔκδοσις, Βουκουρέστι 1759, θεωρήθηκε δεύτερη, ἴσως γιατί δέν ἔγινε γνωστή ἡ ἔκδοσις τῆς Μοσχόπολης. Ἡ διάδοσις

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

ΤΟΥ ΕΝΑΓΙΟΥ

ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΗΣΑΡΙΩΝΟΣ

Αρχιεπισκόπου Λαρίσης τῆς Θωρακουργού.

Τυπωθεῖσα ἀναλώμασι μὲν τοῦ παιεροτάτου καὶ Σεπτοβλήτου Μητῆος
πολίτου Λαρίσης Κυρίου Κλείου ΓΑΚΩΡΟΥ,
καὶ τῆς Πανοσιωτάτης Ἡγμενίου τῆς Ἱεροῦ Μοναστερίου Δασίης Κλείου
ΓΕΡΟΣΒΟΥ.

Ἐπιμέλεια δὲ καὶ ἐπιδιορθώσεις τῆς Λογιωτάτης ἐν Ἱερομενάχοις Κλείου
Γρηγορίου Μοχοπολίτου.

⊖
126

Ἐν Μοχοπόλει.

1744

Παρὰ Γρηγορίῳ Ἱερομενάχῳ τῆς Κασατινίδης.

τῆς λατρείας τοῦ Βησσαρίωνα, ὡς ἀγίου πού προστατεύει ἀπό τήν πανώλη, στόν εὐρύτερο χῶρο («Θεσσαλίας ἀπάσης φρουρός καί ὄντως προστάτης, Ἑλλάδος τε καύχημα καί τῆς Ἡπείρου ἄκουσμα») μπορεῖ νά συνδεθεῖ μέ τίς ἀνάγκες τόνωσης τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τῶν χριστιανῶν, τίς ὁποῖες ὑπηρετεῖ καί ἡ κυκλοφορία τῆς ἀκολουθίας μέ τό συναξάρι ἐνός νέου ἀγίου, πού ἔλαμψε στήν εὐρύτερη γεωγραφική περιοχή.

Τό Τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1759). Ἡ ἴδρυση τῆς Ἀθωνιάδας Σχολῆς καί ἡ παρουσία τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη μέ τούς διδασκάλους καί τούς μαθητές, δημιουργοῦν ἕνα κλίμα πνευματικῆς ἀκμῆς. Ἡ πρόθεση τῶν ιδρυτῶν τῆς Ἀθωνιάδας ἦταν νά ιδρύσουν τυπογραφεῖο, ἀλλά δέν γνωρίζουμε ἄν ἦταν αὐτό πού ιδρύθηκε στή Μονή Μεγίστης Λαύρας τό 1759, μέ τήν οἰκονομική στήριξη τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κοσμᾶ Ἐπιδαύριου καί τυπογράφου τόν Δούκα Σωτήρη ἀπό τή Θάσο, πού τύπωσε δύο βιβλία στό Ἱάσιο (1752, 1756). Τό βιβλίο πού τύπωσε στό Ἅγιο Ὅρος εἶναι ἡ *Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντός* (1759) τοῦ Νεόφυτου Καυσοκαλυβίτη.

Τό Τυπογραφεῖο τοῦ Μάρκου στή Σμύρνη (1764)

132. Γερμανός ἱερομόναχος, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καί θεοφόρου πατρός ἡμῶν Συμεῶν τοῦ νέου. Επιμέλεια: Κωνσταντῖνος Ἐμμανουήλ Ρόδιος, Σμύρνη, Μάρκος, 1764.

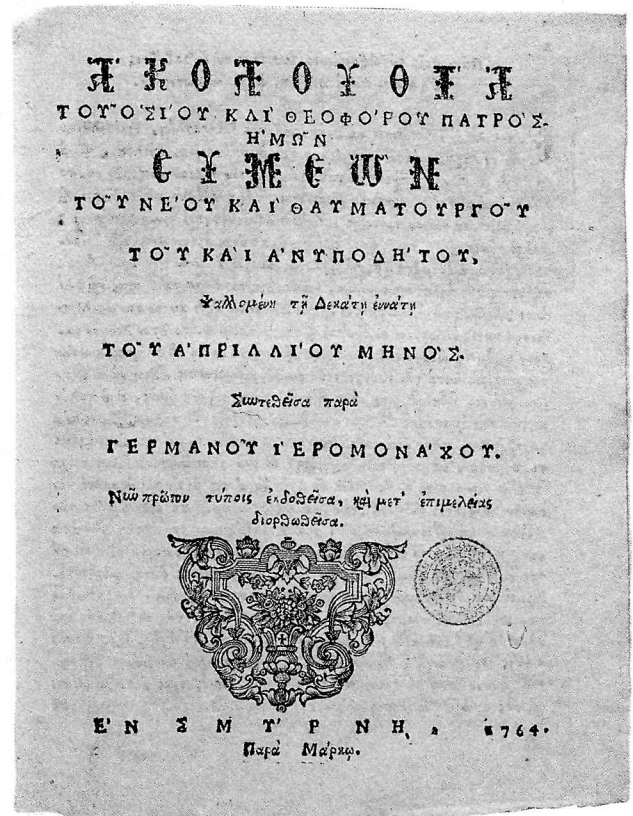
21 ἐκ. (8^ο)· 44 σ.

Θ 176N. Προέρχεται ἀπό τή βιβλιοθήκη Μαυροκορδάτου-Μπαλτατζῆ.

Legrand 18^ο, II 596· Παπαδόπουλος Α', 2467.

Μοναδικό γνωστό βιβλίο τοῦ τυπογράφου τῆς Σμύρνης Μάρκου. Ἡ ἐντύπωση πού μένει ἀπό τήν ἐξέταση τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι πρόκειται γιά ἔργο ἔμπειρου, μετακινούμενου ἴσως, τυπογράφου μέ στοιχειώδη τυπογραφικά μέσα.

Οἱ μοναχοί τῆς Μονῆς Φλαμουρίου στό Πήλιο, πού παράγγειλαν τήν *Ἀκολουθία* τοῦ κτίτορά τους, δυσκολεύτηκαν νά βροῦν τρόπους νά τήν τυπώσουν «διά τήν ἔνδειαν τῶν χρημάτων,

132

καί μάλιστα ὑστερούμενοι τυπογράφου». Μποροῦμε νά σκεφτοῦμε τίς δυσκολίες πού συναντοῦσε ἕνα «ἀγροτικό» ἀπομονωμένο μοναστήρι καί στήν ἐξοικονόμηση τοῦ ρευστοῦ χρημάτων καί στή σύνδεση μέ τά ἐμπορικά δίκτυα ἢ τά δίκτυα τῶν περιοδειῶν καί τῶν ζητειῶν, πού ὀργάνωναν οἱ μεγάλες μονές καί ἔφταναν ὡς τή Ρωσία καί τήν κεντρική Εὐρώπη. Τό συναξάρι τοῦ κτήτορα Συμεῶν τοῦ ἀνυπόδητου σημειώνει: «ἀφ' οὗ ἐβγήκεν ἀπό τό Ἅγιον Ὅρος, ἔρχεται εἰς ἕνα βουνόν ὅπου τήν σήμερον λέγεται Φλαμούριον, τό ὁποῖον εἶναι ἠνωμένον μέ τό Ζαγόριον ὄρος, εἰς τό ὁποῖον ὀδηγηθεῖς ὑπό θεοῦ νά κτίση μοναστήριον, καί γυρεύοντας ἐδῶ καί ἐκεῖ εὐρήκεν τόπον ἐπιτήδειον, εἰς τόν ὁποῖον κεῖται τήν σήμερον τό μοναστήριον».

Τό Τυπογραφείο τῆς Χίου (1819-1821). Γνωρίζουμε ἑννέα ἐκδόσεις του, κυρίως σχολικοῦ καὶ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἡ ἴδρυσή του ἦταν ἀποτέλεσμα προσπαθειῶν τῶν χίων τῆς διασπορᾶς μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἄδ. Κοραῆ.

Τό Τυπογραφείο τῶν Κυδωνιῶν (1819-1820)

133. Σαράφης Γρηγόριος Κυδωνιεύς, Γραμματικῆς βιβλίον πρῶτον, Κυδωνίες, Τυπογραφία τῆς Σχολῆς Κωνσταντίνος Τόμπρας, 1820.

17 ἐκ. (8°)· ἠ'σ. + 112 + 4 χ.ἀρ.
ΓΛ. 3276^α.
Γκίνης- Μέξας, 1223.

Πρόκειται γιά τό πρῶτο μέρος τῆς *Γραμματικῆς* τοῦ Σαράφη, *Τό περί τεχνολογίας καί Ὄρθογραφίας τῶν ὀκτώ τοῦ Λόγου μερῶν* (τό βιβλίον δεύτερον περιεῖχε τό *περί συντάξεως* καί ἐκδόθηκε τόν ἴδιο χρόνο). Βιβλία γραμματικῆς μέ κάποιους νεωτερισμούς «χάριν τῆς Νεολαίας τῆς αὐτοῦ Πατρίδος καί τῶν παρ' αὐτῷ παιδείας ἕνεκα φοιτῶντων ἀλλοδαπῶν νέων». Εἶναι ἡ δεύτερη ἀπό τίς ὀκτώ γνωστές ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου τῶν Κυδωνιῶν (1819-1821), ἔργο τοῦ πρώτου σπουδαγμένου καί ὀλοκληρωμένου ἑλληνα τυπογράφου στήν Ἀνατολή, τοῦ Κωνσταντίνου Τόμπρα πού σπούδασε δύο χρόνια (1817-1819) στό τυπογραφεῖο Didot στό Παρίσι, χάρις στήν ὑποτροφία τοῦ ἀἰβαλιώτη πρῶτου Χατζῆ Ἐμμανουήλ Σαλτέλη καί τῆ δωρεάν ἐκπαίδευσή του στό τυπογραφεῖο. Ἦταν συστημένος ἀπό τόν Θεόφιλο Καῖρη καί εἶχε τή στοργική παρακολούθηση καί ἐνθάρρυνση τοῦ Α. Κοραῆ. Ἡ γνωριμία του στίς Κυδωνίες μέ τόν Abroise Firmin Didot τοῦ ἐξασφάλισε τήν εὐκολότερη πρόσβαση στή γνώση τῆς τυπογραφικῆς τέχνης γιά τήν κατάκτηση τῆς ὁποίας ἔδειξε ὀρμή γιά μάθηση. Ἐπιστρέφοντας τό καλοκαίρι τοῦ 1819 στίς Κυδωνίες θά

φέρει μαζί του τόν τυπογραφικό ἔξοπλισμό γιά νά τυπώσει τά μικρά σέ σχῆμα καί ὄγκο ἔντυπα πού γνωρίζουμε καί τά ὁποία κυρίως ἐξυπηρέτησαν τίς ἐκπαιδευτικές ἀνάγκες τῆς Σχολῆς. Ἡ συμβολή του στήν ἴδρυση καί λειτουργία τῶν περισσοτέρων τυπογραφείων τοῦ Ἀγώνα ἔχει ἐπισημανθεῖ. Στά χρόνια τοῦ Καποδίστρια θά ἐγκατασταθεῖ στό Ναύπλιο.

Τό Κερκυραϊκό Τυπογραφεῖο (1798 -). Σύμφωνα μέ τή μελέτη τοῦ Γιώργου Δ. Μπάκου (καί γιά τήν περίοδο 1798-1817), τύπωσε 175 βιβλία-φυλλάδια, 1852 μονόφυλλα καί 8 ἑφημερίδες, ἑλληνικά καί ξενόγλωσσα.

134. Κανονισμός καί Διόρθωσις τῆς Ναυτιλίας τῆς Ἰωνικῆς Πολιτείας, Κέρκυρα, Τυπογραφία τοῦ Γένους, 1805.

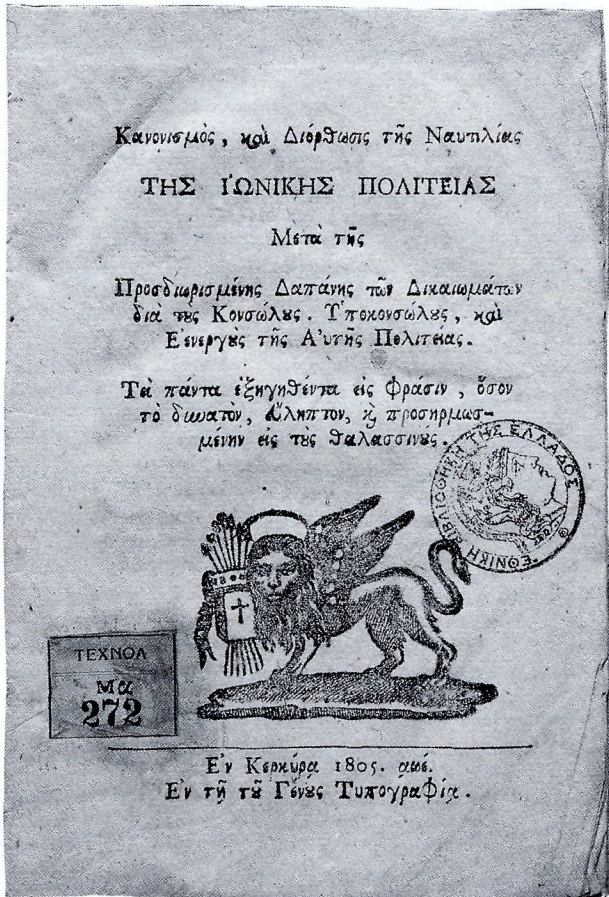
20 ἐκ. (8°)· 56 σ. + 61 + 3λ.
ΤΕΧΝΟΛ. 272^Μ. Δῶρον Π. Λάμπρου.
Ἡλιοῦ 19^ο, Α' 1805.58.

Τό βιβλίον κυκλοφόρησε καί σέ δύο ἄλλες ἐκδόσεις τόν ἴδιο χρόνο. Ἡ ἔκδοση πού παρουσιάζουμε ἐδῶ ἔχει ἐνσωματώσει καί τό ἰταλικό κείμενο (στίς ἄλλες δύο τό ἰταλικό κείμενο ἀποτελοῦσε ξεχωριστό φυλλάδιο καί εἶχε δημοσιευτεῖ τό 1803 στήν ἑφημερίδα τῆς Κέρκυρας *Gazzetta Urbana*). Ἡ σύνταξη τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἰωνικῆς Ναυτιλίας καί τοῦ Πίνακα τῶν προξενικῶν δικαιωμάτων ἔγινε ἀπό τόν Ἰωάννη Καποδίστρια, Γραμματέα ἐξ ἀπορρήτων τῆς Ἐπικρατείας. Ἡ ἔκδοση τοῦ κερκυραϊκοῦ τυπογραφείου εἶναι ἕνα δείγμα ἀπό τόν κύριο ὄγκο τῆς παραγωγῆς του: τά κρατικά ἔντυπα.

Τό Ζακυνθινό Τυπογραφεῖο (1810-1817). Τύπωσε 8 βιβλία-φυλλάδια, 46 μονόφυλλα καί μία ἑφημερίδα, ἑλληνικά καί ξενόγλωσσα.

**Τά τυπογραφεῖα τοῦ Ἀγώνα
(1821-1827)**

Σύμφωνα μέ τή μελέτη τοῦ Γιώργου Δ. Μπώκου, ἡ συνολική παραγωγή καί τῶν ἔξι τυπο-

134

γραφείων εἶναι: 49 βιβλία-φυλλάδια, 216 μονόφυλλα, 7 ἔφημερίδες.

Τό Τυπογραφεῖο τῆς Καλαμάτας-Κορίνθου (1821-1822): 4 βιβλία-φυλλάδια, 29 μονόφυλλα, μία ἔφημερίδα.

Τό Τυπογραφεῖο τοῦ Μεσολογγίου (1823-1825): 11 βιβλία-φυλλάδια, 9 μονόφυλλα, 2 ἔφημερίδες.

Τό Τυπογραφεῖο τῶν Ψαρῶν (1824): 1 μονόφυλλο.

Τό Τυπογραφεῖο τῆς Ὑδρας (1824-1827): 13 βιβλία-φυλλάδια, 43 μονόφυλλα, 2 ἔφημερίδες.

135. Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου ἤτοι Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀστρεϊ τῇ Π. Ἀπριλλίου ΑΩΚΓ. ΚΑΙ Γ. τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, Ὑδρα, 22 Αὐγούστου 1824 καί 4^{ον} τῆς Ἀνεξαρτησίας.

18 ἐκ. (4^ο): 54σ + 2 λ.

NOM 2096^Z.

Γκίνης-Μέξας, 1445.

Περιέχει τήν Προκήρυξη τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνέλευσης τῆς Ἐπιδαύρου, τό Προσωρινόν Πολίτευμα, ὅπως διαμορφώθηκε στή Β' Ἐθνική Συνέλευση τοῦ Ἀστρους καί ἄλλες νομοθετικές πράξεις τῆς.

Τό Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος εἶχε τυπωθεῖ τό 1822 στήν Κόρινθο (2 ἐκδόσεις) ἐνώ τό Πολιτικόν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης τῆς Τροιζίνας θά τυπωθεῖ στήν τυπογραφία τῆς Διοικήσεως στό Ναύπλιο τό 1827.

Τό Τυπογραφεῖο τῶν Ἀθηνῶν (1825-1826): 4 βιβλία-φυλλάδια, 9 μονόφυλλα, μία ἔφημερίδα.

136. Σπυρίδωνος Ἐμμανουήλ, Σχέδιον ὀργανισμοῦ τοῦ ἀτάκτου στρατιωτικοῦ τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα, Τυπογραφία Ἀθηνῶν, 1826.

21 ἐκ. (8^ο): 62σ. + 2 λ.

ΣΤΡΑΤ. 498^M.

Γκίνης-Μέξας, 1620.

Μόνο τά προλεγόμενα τοῦ Σχεδίου, μέ ἡμερομηνία 10 Φεβρουαρίου 1826, παρ' ὅλο πού στόν τίτλο δηλώνεται ὅτι τό σχέδιο ἔχει συνταχθεῖ: «εἰς τήν ἐπίκρισιν τῆς Τρίτης τῶν Ἑλλήνων Ἱερῶς Συνελεύσεως τιθέμενον καί ἐκδιδόμενον». Ὁ σκοπός τοῦ Σχεδίου δηλώνεται κι αὐτός στόν

ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ.

ΗΤΟΙ

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

ΤΗΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΕΝ ΑΣΤΡΕΙ

2011 64. 903

Τῆ Π. ΑΠΡΙΑΛΙΟΥ ΑΣΚΤ. ΚΑΙ Γ. ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ.

~~~~~

Ἐν Ἰδρα, 22 Δουέου 1824 καὶ 4 τῆς Ανεξαρτησίας.

τίτλο: «Πρός ανάρρωσιν τοῦ εἰς παραλυσίαν φθάσαντος Ἀτάκτου Στρατιωτικοῦ καί ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους».

Εἶναι τό μοναδικό βιβλίον πού τύπωσε ἡ Τυπογραφία Ἀθηνῶν 1824-1826 (τά ὑπόλοιπα ἦταν φυλλάδια καί μονόφυλλα καθὼς καί ἡ Ἐφημερίς τῶν Ἀθηνῶν). Ἐντυπα πού ὑπηρετήσαν τίς ἀνάγκες τῆς Διοίκησης ἀλλά καί τῶν τοπικῶν ἐξουσιῶν καί τῶν ἐπιδιώξεων τους.

Τό Τυπογραφεῖο τῆς Διοίκησης (1825-1827): 17 βιβλία-φυλλάδια, 125 μονόφυλλα, μία ἔφημερίδα.

Ἡ Τυπογραφία τῶν Ν. Γραβινοῦ, Συμεῶν Πελοποννησίου, Ι. Γαρουφαλῆ Σάμιου (Σύρα 1831)

137. Βρουῶνης Νικόλαος, Ἐξέτασις τῶν μαθητῶν περὶ ναυτιλίας, Σύρα, Τυπογραφία Γραβινοῦ, Συμεῶν, Γαρουφαλῆ, 1831.

24 ἐκ. (4^ο)· σ. + 194 + 4 πίν. ἀναδιπλούμενοι. Μαθημ. 469^α. Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, ἀφιερωθέν τῷ ὀρφανοτροφείῳ. Γκίνης-Μέξας, 2061.

Τό πρῶτο ἐγχειρίδιον ναυτικῶν γνώσεων γιά τά σχολεῖα ὕστερα ἀπό τήν Παλιγγενεσία. «Αἰτία, ὅπου μ' ἐπαρακίνησε διά νά ἐκδώσω εἰς φῶς τό σύντομον αὐτό ἐγχειρίδιον διά τήν ἐξέτασιν καί δοκιμήν τῶν μαθητῶν κατ' ἐρωταπόκρισιν, εἶναι ἡ παντάπασιν ὑστέρησις εἰς τό γένος μας ἑνός τοιούτου βιβλίου καί ἡ μεγάλη ὠφέλεια ὅπου ἐγνώρισαν ἀπό αὐτό οἱ ἐν Σύρα διδασκόμενοι μαθηταί μου».

Τό 1839 καί τό 1847 κυκλοφόρησε, σέ δύο ἐκδόσεις, τό βιβλίον τοῦ *Μαθήματα τῆς Ναυτικῆς Ἐπιστήμης*, πάντοτε στήν Ἐρμούπολη, ἐνῶ τό 1848 λιθογραφήθηκε στήν Ἀθήνα ἡ προσωπογραφία του: «Νικόλαος Βρουῶνης ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνῶν, Ναυτικήν διδάξας πρῶτος εἰς τοὺς παῖδας τῶν Ἑλλήνων». Στόν πρόλογο

τῶν *Μαθημάτων* αὐτοβιογραφεῖται: «Ναυτικός ἀπ' ἀρχῆς τό ἐπάγγελμα, ἀφοῦ κατεδαπάνησα τό πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς μου εἰς τήν θάλασσαν περιηγούμενος διαφόρους τόπους τῆς Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου χάριν ἐμπορίας». Τό τυπογραφεῖο τοῦ Ι. Γαρουφαλῆ καί τῶν συνεταιρῶν του τύπωσε στή Σύρα, ἐκτός ἀπό αὐτό τό βιβλίον, καί τό *Ἀπάνθισμα ἀριθμητικῆς* τοῦ Γεωργίου Παπασταματίου Χαρτουλάρη, τόν ἴδιον χρόνον. Ὑστερα πουλήθηκε στόν Ἰωάννη Λεκάτη καί λειτούργησε στή Σάμο, ὡς πρῶτο τυπογραφεῖο της, τό 1832.

Ἡ Τυπογραφία τῶν Τόμπρα-Ἰωαννίδη (Ναύπλιο 1833-1846)

138. Μιαούλης Ἀντώνιος Α., Συνοπτική ἱστορία τῶν ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ναυμαχιῶν Ὑδρας, Πετσῶν καί Ψαρῶν, Ναύπλιο, Κωνσταντίνος Τόμπρας-Κωνσταντίνος Ἰωαννίδης, 1833.

19 ἐκ. (8^ο)· 104 σ. ΣΤΡΑΤ.414^Μ. Γκίνης-Μέξας, 2320.

Ἀπό τίς πρῶτες ἐκδόσεις ἐξιστορήσεων τοῦ Ἀγώνα καί ἀποτίμησης τῶν ὑπηρεσιῶν πού προσέφεραν στίς ναυμαχίες μέ τά πλοῖα τους ἡ Ὑδρα, οἱ Σπέτσες καί τά Ψαρά. Τό βιβλίον εἶναι ἀφιερωμένο στόν Ὅθωνα, λίγους μήνες μετά τήν ἀφιξήν του στό Ναύπλιο.

Ὁ Κ. Τόμπρας Κυδωνιεύς, ἐγκαταστημένος ἀπό τό 1828 στό Ναύπλιο, προσπάθησε νά ὀργανώσει τυπογραφική ἐπιχείρηση συνεργαζόμενος πρῶτα μέ τόν Κωνσταντῖνον Δημίδην ἐκ Γρεβενῶν, ὕστερα μέ τόν Κ. Ἰωαννίδη Σμυρναῖο καί τόν Γ. Ἀθανασιάδην Μελισταγῆ ἐκ Θεσσαλονίκης, Μακεδόνα. Ἀπό τό 1833 ἔμεινε μόνο μέ τόν Κ. Ἰωαννίδη καί διατήρησαν τυπογραφεῖο καί βιβλιοπωλεῖο, κάποτε καί μέ τήν ἐπωνυμία «Κάδμος», μέ παράρτημα στήν Πάτρα, ὡς τόν θάνατό του (1846).

Τ. Ε. Σκλαβενίτης

ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Περὶ

ΝΑΥΤΙΑΙΑΣ

Ἐρασιθεῖσα ἀπὸ τοὺς μεθοδικωτέροις Θαλασσίους Συγ-
γραφεῖς Ἐπιστημονας, καὶ συντεθεῖσα,

Κατ' ἐρωταπόκρισιν.

Παρά

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΡΥΩΝΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΣ.

Πρὸς χρῆσιν τῶν αὐτοῦ Μαθητῶν, φιλομαθῶν καὶ
ἐραστῶν τῆς Ναυτικῆς ἐπιστήμης.

Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα,

Καὶ πρὸς τοὺς Θαλασσίους παντὸς Χριστιανικοῦ
Κράτους ἀφιερωθεῖσα.

ΕΝ ΣΥΡΑ.

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ν. Γραβινοῦ,
Συμεῶν Πελοποννησίου καὶ Γ. Γρη-
γορησίου Σαμίου.

1831:

Γρηγορὶ Κωνσταντῆ, ἀγοραστῆν
τῶ Ὀρφανοτροφείου